

DE INTERNATIONALE VEILIGHEIDSPOLITIEK VAN NEDERLANDSE POLITIEKE PARTIJEN

1994-2010

The logo for the Christian Democratic Appeal (CDA) party, consisting of the letters 'CDA' in a bold, green, italicized sans-serif font.The logo for the D66 party, featuring the letters 'D66' in white, bold, sans-serif font centered within a solid green square.The logo for the PvdA party, featuring a red rose with a white fist in the center, positioned above the letters 'PvdA' in a blue, sans-serif font.The logo for the VVD party, featuring the letters 'VVD' in a stylized, 3D font with blue and orange colors, positioned above the letter 'D' in a blue, sans-serif font.

Een vergelijkend onderzoek naar de ontwikkeling van de visies van
politieke partijen op de Nederlandse internationale veiligheidspolitiek op
basis van de verkiezingsprogramma's van CDA, D'66, PvdA en VVD.

Universiteit Utrecht

Master thesis: Internationale betrekkingen in historisch perspectief

Student: B.J.D. Diekhuis 3062236

Begeleider: M.L.L. Segers

Inhoudsopgaaf

Blz.

Inleiding

I	<u>Inleiding</u>	5
II	<u>Veiligheidsbeleid in het verkiezingsdebat</u>	7
III	<u>Politieke partijen en veiligheidsbeleid in het wetenschappelijk onderzoek</u>	7
IV	<u>Centrale vraagstelling</u>	8
V	<u>Aanvullende hypothesen</u>	9
VI	<u>Onderzoeksgebied, bronmateriaal en methodologie</u>	10
VII	<u>Opbouw van het onderzoek</u>	12

Hoofdstuk 1: Politieke partijen, verkiezingsprogramma's en veiligheidspolitiek

1.1	<u>Inleiding</u>	14
1.2	<u>Veiligheidspolitiek: een geval apart</u>	14
1.3	<u>Functies van politieke partijen</u>	16
1.4	<u>Functies van verkiezingsprogramma's</u>	18
1.5	<u>Aandachtspunten</u>	21
1.6	<u>Methodologie</u>	22
1.7	<u>Verklarende concepten</u>	23

Hoofdstuk 3. Mondiaal veiligheidsbeleid in de verkiezingsprogramma's 1994-2010

2.1	<u>Inleiding</u>	26
2.2	<u>Raamwerk voor de vergelijkende analyse</u>	27
2.3	<u>De VN en de Veiligheidsraad</u>	28
	2.3.1 <u>Samenvattend</u>	29
2.4	<u>Voorgestane hervormingen van de VN-veiligheidsraad</u>	30

2.4.1	<u>De samenstelling van de VN-veiligheidsraad</u>	30
2.4.2	<u>Hervorming van de stemverhoudingen in de Veiligheidsraad</u>	31
2.4.3	<u>Totstandkoming en versterking van de militaire capaciteiten van de VN</u>	33
2.5	<u>Concluderend</u>	34
2.5.1	<u>Programmatische overeenkomsten en verschillen</u>	34
2.5.2	<u>Nationale belangen</u>	35
2.5.3	<u>Oriëntatie van het beleid</u>	36
2.5.4	<u>Programmatische continuïteit, verandering of polarisatie</u>	37

Hoofdstuk 3. Regionaal veiligheidsbeleid in de verkiezingsprogramma's 1994-2010

3.1	<u>Inleiding</u>	38
3.2	<u>Raamwerk voor de vergelijkende analyse</u>	40
3.3	<u>De NAVO in de verkiezingsprogramma's 1994-2010</u>	41
3.4	<u>De EU in de verkiezingsprogramma's 1994-2010</u>	46
3.5	<u>Concluderend</u>	49
3.5.1	<u>Atlantische of Europese oriëntatie</u>	49
3.5.2	<u>Nationale belangen</u>	51
3.5.3	<u>Programmatische continuïteit, verandering of polarisatie</u>	53

Conclusie

4.1	<u>Samenvattend</u>	55
4.2	<u>Nationale belangen</u>	56
4.3	<u>hypothesen</u>	58
4.4	<u>Tot slot</u>	59

Literatuurlijst

<u>Primaire Bronnen</u>	61
<u>Secundaire Literatuur</u>	62
<u>Afkortingen</u>	65

I Inleiding

De Nederlandse naoorlogse politiek heeft zich gekenmerkt door een grote mate van consensus onder de regeringspartijen - CDA, D'66, PvdA en VVD¹ - over de grote strategische vragen zoals de Atlantische oriëntatie van het veiligheidsbeleid, een krachtige bevordering van de internationale rechtsorde, en de politieke en economische integratie van (West-) Europa.² De afgelopen jaren is echter door verschillende auteurs opgemerkt dat deze zo kenmerkende consensus – Atlantisch, Europees en multilateraal - niet langer kan rekenen op brede en onvoorwaardelijke steun binnen het politieke spectrum en in de samenleving. 'De Atlantische reflex staat sterker ter discussie, verdere Europese integratie wordt niet langer als per definitie in het Nederlands voordeel beschouwd en op het multilaterale vlak heerst onzekerheid over wat Nederland vermag in een qua machtsverhoudingen snel veranderende wereld'.³ Deze gesignaleerde scheiding van voorkeuren loopt bovendien niet meer tussen 'de ouderwetse fringe partijen' maar door 'het gehele politieke spectrum'.⁴

De gebeurtenissen in de periode 1989-1993 - de val van de Muur, de 'Fluwelen revolutie' in Midden- en Oost-Europa, de hereniging van Duitsland, de inwerkingtreding van het verdrag op en de uitbreiding van de EU, de desintegratie van de Sovjet-Unie en de internationale militaire interventies in Irak en het voormalige Joegoslavië - hebben de internationale politieke en staatkundige verhoudingen ingrijpend veranderd.⁵ Daarnaast is de veiligheidssituatie op nog twee punten wezenlijk gewijzigd. Waar voorheen de grootste dreiging voor de nationale veiligheid uitging van andere staten, is deze rol na de Koude Oorlog in belangrijke mate door niet-statelijke actoren

---

¹ In dit schrijven zullen de namen van alle politieke partijen, internationale organisaties, militaire operaties, adviesorganen etc. etc. in de tekst direct in de afgekorte vorm worden weergegeven. Een lijst met van de volledige namen is bijgevoegd op blz. 67.

² Colijn, K. & Homan, K., '**Verkennen, verkiezen en heroverwegen**', (Clingendael, Mei 2010), blz. 20; Voerman, G., 'Nederlandse politieke partijen en de Europese Integratie', in: "**Nederlanders en Europa. Het referendum over Europese grondwet**", Aarts, H. en Kolk, H. van der, red., (Utrecht, 2005), blz. 44-63, zie blz. 1, 27.

³ Rood J. & Grevelink, M., "**Buitenlands beleid in de verkiezingen: een analyse**", (Clingendael, Juni 2010), blz. 1-2; Colijn, K. & Homan, K., '**Verkennen, Verkiezen, Heroverwegen**', (Clingendael, Mei 2010), blz. 20.

⁴ Colijn, K. & Homan, K., '**Verkennen, Verkiezen, Heroverwegen**', (Clingendael, Mei 2010), blz. 4, 22

⁵ Hellema, D., "**De buitenlandse politiek van Nederland. De Nederlandse rol in de wereldpolitiek**", (Utrecht, 2006), blz. 358.

overgenomen.⁶ De dreigingen die uitgaan van deze niet-statelijke actoren – de proliferatie van massavernietigingswapens, intra-statelijke conflicten, de ontwikkeling van grensoverschrijdende criminaliteit en terrorisme, vluchtelingenproblematiek – worden in de hand gewerkt door het proces van globalisering, dat de afgelopen decennia het binnenlandse en het buitenlandse domein tot een voorheen ongekende mate verweven doen raken.⁷ Was het tijdens de Koude Oorlog bovendien nog enigszins mogelijk om op de ‘veiligheidsmarkt’ een voorspelbare vraag- of aanbodzijde te onderkennen, zijn nadien zowel de dreiging als de benodigdheden deze te keren onvoorspelbaar geworden.⁸ In november 1998 bracht de AIV het door het kabinet Kok II aangevraagde advies over de ontwikkelingen in de internationale veiligheidssituatie alsmede de gevolgen daarvan voor het Nederlandse veiligheidsbeleid dan ook uit onder de veelzeggende titel ‘Van onveilige zekerheid naar onzekere veiligheid’.⁹

In de tweede plaats hebben regionale veiligheidsorganisaties zich operationeel getransformeerd, door zich naast het garanderen van de territoriale integriteit van het verdragsgebied te richten op het uitvoeren van militaire operaties daarbuiten. Zowel de NAVO als de EU hebben militaire out-of-area interventies ondernomen, met en zonder mandaat van de VN-veiligheidsraad.¹⁰ Wanneer de Europese lidstaten echter tot grootschalige militaire actie willen overgaan blijft Amerikaanse betrokkenheid een minimale voorwaarde.

---

⁶ Niet-statelijke actoren waren in het verleden niet afwezig, maar hun belang is de afgelopen decennia zo sterk toegenomen dat de belangrijkste bedreigingen in de veiligheidsstrategieën van de Verenigde Staten, de EU en de NAVO toe worden geschreven aan niet-statelijke actoren; Zie bijvoorbeeld: ‘**The National Security Strategy of the United States of America**’, 2006; ‘**A secure Europe in a better world**’, EU veiligheidsstrategie 2003 en 2009; ‘**The Alliance’s Strategic Concept**’, *NAVO 1999*.

⁷ Adviesraad Internationale Vraagstukken, ‘**De ontwikkelingen in de internationale veiligheidssituatie in de jaren negentig - Van onveilige zekerheid naar onzekere veiligheid**’, (AIV, september 1999), p. 9-15; Haas, M. de & Berkum, J.W. van, ‘*Geeft acht: visie op Europees veiligheidsbeleid in een onzekere wereld*’, (Gouda, 2007), blz. 13 en p.4

⁸ Colijn, K. & Homan, K., ‘**Verkennen, verkiezen en heroverwegen**’, (Clingendael, Mei 2010), blz. 7.

⁹ Adviesraad Internationale Vraagstukken, ‘**De ontwikkelingen in de internationale veiligheidssituatie in de jaren negentig - Van onveilige zekerheid naar onzekere veiligheid**’, (AIV, september 1999).

¹⁰ Getuige de NAVO-missies in Bosnië in 1995, Kosovo in 1999, Afghanistan in 2005 en Libië in 2011 en de meer dan 23 (kleinschalige) militaire en civiele missies die sinds 2003 door de EU zijn opgez.

II Veiligheidsbeleid in het verkiezingsdebat

De drastische wijzigingen in de veiligheidssituatie zijn volgens sommige auteurs gepaard gegaan met een afbrokkelende politieke consensus over de gewenste Nederlandse koers. Desalniettemin zijn beide ontwikkelingen nauwelijks terug te vinden in het Nederlandse politieke debat. Zelfs in de verkiezingen van 2010 - vooraf gegaan door maanden van ruzie tussen coalitiepartners CDA en PvdA over de politieke steun van de kabinetten Balkenende I en II aan de Amerikaanse inval in Irak in 2003 en de uiteindelijke val van het kabinet over de besluitvorming inzake de NAVO-missie in Uruzgan - was er sprake van een 'welhaast totale afwezigheid van een internationale dimensie'.¹¹ Dit zou er op kunnen wijzen dat enerzijds de electorale waarde van internationale en veiligheidspolitieke thema's te verwaarlozen is, binnenlandse thema's hebben de verkiezingen voor de Tweede Kamer evenwel altijd gedomineerd.¹² En anderzijds lijken partijpolitieke verhoudingen überhaupt weinig invloed uit te oefenen op de buitenlandse en veiligheidspolitiek.¹³

III Politieke partijen en veiligheidsbeleid in het wetenschappelijk onderzoek

Hoewel sommige auteurs een afbrokkelende consensus ten aanzien van de veiligheidspolitiek signaleren, is er aan de standpunten en beleidsvoornemens van politieke partijen ten aanzien van dit onderwerp de afgelopen decennia opmerkelijk weinig aandacht geschonken.¹⁴ Een aanzienlijke hoeveelheid literatuur en een vloed aan wetenschappelijke artikelen is hier weliswaar aan gewijd, maar hierin staan vooral het regeringsbeleid en de belangrijkste politieke

---

¹¹ Rood J. & Grevelink, M., "**Buitenlands beleid in de verkiezingen: een analyse**", (Online Publication Instituut Clingendaal, 2 juni 2010), Blz. 1.; Bron:

www.clingendael.nl/.../20100602_online_publication_grevelink_rood.pdf.

¹² Hellema, D., "**De buitenlandse politiek van Nederland. De Nederlandse rol in de wereldpolitiek**", (Utrecht, 2006), blz. 445-446.

¹³ Hellema, D., "**De buitenlandse politiek van Nederland. De Nederlandse rol in de wereldpolitiek**", (Utrecht, 2006), blz. 445.

¹⁴ Voorbeelden van vergelijkend onderzoek naar de visies van politieke partijen op het NVDB zijn dan ook beperkt: een uit 1984 daterend vooronderzoek "Partijprogramma's en buitenlandsbeleid 1946-1981", van de politicoloog R.A. Koole¹⁴ en een in juni 2010 gepubliceerd artikel van J. Rood en M. Grevelink, "Buitenlands beleid in de verkiezingen: een analyse".

en ambtelijke actoren centraal.¹⁵ Chronologisch en vergelijkend onderzoek naar de voornemens van politieke partijen op het gebied van de veiligheidspolitiek is sinds de Koude Oorlog achterwege gebleven en zodoende zijn programmatische overeenkomsten, verschillen en verschuivingen, onduidelijk of zelfs onuitgesproken gebleven. De visies van politieke partijen op de veiligheidspolitiek zijn evenwel van wezenlijk belang omdat ze raken aan fundamentele vragen inzake de toekomstige oriëntatie van de Nederlandse veiligheidspolitiek, in een bovendien drastisch gewijzigde veiligheidssituatie.¹⁶

IV Centrale vraagstelling

De primaire doelstelling van deze thesis is het opvullen van de bovengenoemde lacune door inzicht te verkrijgen in de ontwikkeling van de visies van politieke partijen op de Nederlandse veiligheidspolitiek na de Koude Oorlog door middel van een inhoudelijke vergelijkende analyse op basis van verkiezingsprogramma's. Dit onderzoek richt zich uitsluitend op de voorgestane internationale veiligheidspolitiek van het CDA, D'66, de PvdA en de VVD in de periode 1994-2010.¹⁷ De keuze voor deze vier partijen is gebaseerd op hun lange traditie in het Nederlandse politieke bestel en hun frequente regeringsdeelname in de onderzoeksperiode.¹⁸ De centrale vraagstelling is derhalve: *'Hoe hebben de visies van het CDA, D'66, de PvdA en de VVD op de Nederlandse internationale*

---

¹⁵ Voor een breed en geactualiseerd overzicht van de literatuur inzake het Nederlands buitenlands beleid zie: www.clingendael.nl/library/literature/nederland-buitenland-algemeen.pdf.

¹⁶ Rood J. & Grevelink, M., "**Buitenlands beleid in de verkiezingen: een analyse**", (Clingendael, Juni 2010), blz. 7; Colijn, K. & Homan, K., '**Verkennen, verkiezen en heroverwegen**', (Clingendael, Mei 2010), blz. 20.

¹⁷ De programma's voor de TK verkiezingen van 2003 zijn in dit onderzoek niet meegenomen omdat deze verkiezingen zeer kort volgde op de verkiezingen van 2002 en zodoende de in dit onderzoek meegenomen partijen de programma's van 2002 hebben ingezet in 2003. Zie de verkiezingsprogramma's van de partijen in de verkiezingen van 2002 en 2003 op de website van het documentatiecentrum Nederlandse politieke partijen:

<http://www.rug.nl/dnpp/verkiezingen/2ekamer/program/index?lang=en>.

¹⁸ Ondanks sterk fluctuerende zetelaantallen hebben CDA, D'66, PvdA en VVD aan elke regering sinds 1994 minimaal twee partijen geleverd en leverden in alle gevallen de minister-president: **PvdA-VVD-D'66** (1994-1998 en 1998-2002); **CDA-LPF-VVD** (2002-2003); **CDA-VVD-D'66** (2003-2006); **CDA-VVD** (juli 2006-november 2006); **CDA-PvdA-CU** (2006-2010); **VVD-CDA** minderheidscoalitie op basis van een gedoogakkoord met de PVV (2010-heden). De partijen in de coalitie die de minister-president leverden zijn vetgedrukt. De overige partijen (Groen Links, de SP, CU etc.) zijn in dit onderzoek meegenomen vanwege een onvoldoende mate van regeringsverantwoordelijkheid. De PVV is in dit onderzoek niet meegenomen, ondanks de participatie als gedoogpartner in het Kabinet Rutte I, vanwege de jeugdigheid van de partij wat het niet mogelijk maakt een historische ontwikkeling onderzoeken.

veiligheidspolitiek zich na de Koude Oorlog ontwikkeld?'. Is er bij de partijen sprake van een Europese dan wel Atlantische oriëntatie; ligt de nadruk op zelfverdediging of op interventie/ stabilisatie missies buiten het verdragsgebied; hoe staan de partijen tegenover een volkenrechtelijk mandaat en hoe willen de partijen de inzet van de krijgsmacht internationaal vorm geven?

Dit onderzoek kan zodoende een bestaande lacune vullen en bijdragen aan het inzicht in de ontwikkeling van het veiligheidsbeleid van politieke partijen en de mate van overeenkomst in het voorgestane beleid van partijen voor en tijdens verkiezingen en het latere gerealiseerde regeringsbeleid. Bovendien maakt de significantie van de bovenbeschreven internationale ontwikkelingen een inhoudelijke vergelijkende analyse inzake de oriëntatie van de veiligheidspolitiek van de traditionele regeringspartijen CDA, D'66, PvdA en VVD meer dan relevant.

V   Aanvullende hypotheses

Naast het vullen van de bestaande lacune biedt dit onderzoek de mogelijkheid om van door verschillende auteurs gemaakte observaties en geponeerde stellingen een drietal hypotheses af te leiden en te toetsen.

De eerste hypothese is gebaseerd op de constatering van Ko Colijn en Kees Homan dat 'de traditionele consensus over de ankers van het veiligheidsbeleid (NAVO, EU, en prioritering van hoofdtaken) onder de grotere partijen minder vanzelfsprekend lijkt dan vroeger. [...] De scheiding van voorkeuren loopt nu niet meer tussen de ouderwetse fringe partijen en het centrum, maar door het gehele politieke spectrum'.¹⁹ Deze observatie wordt onderschreven door Jan Rood en Maaïke Grevelink.²⁰ De eerste hypothese luidt derhalve: *'Sinds 1994 is er in de standpunten van het CDA, D'66, de PvdA en de VVD een scheiding van voorkeuren waar te nemen ten aanzien van de VN, de NAVO en de WEU/EU'.*

De tweede hypothese is enerzijds gebaseerd op de constatering van Gerrit

---

¹⁹ Colijn, K. & Homan, K., *'Verkennen, Verkiezen, Heroverwegen'*, (Clingendael, Mei 2010), blz. 4, 22.

²⁰ Rood J. & Grevelink, M., *"Buitenlands beleid in de verkiezingen: een analyse"*, (Clingendaal, Juni 2010), blz. 1-2; Colijn, K. & Homan, K., *'Verkennen, Verkiezen, Heroverwegen'*, (Clingendael, Mei 2010), blz. 1-2, 22.

Voerman dat er binnen het Nederlandse electoraat en het politieke bestel na 2000 sprake is van een toenemende scepsis ten aanzien van het proces van Europese integratie, getuige de opkomst van meer nationaal ingestelde partijen zoals de LPF, de PVV en TON en de Nederlandse afwijzing van de Europese Grondwet in 2005.²¹ Anderzijds is er sinds 2002 door opiniemakers en wetenschappers een polarisatie van de binnenlandse politieke verhoudingen en het politieke debat gesignaleerd.²² De aanslagen van 11 september 2001, de opkomst van en moord op Pim Fortuyn, de moord op Theo van Gogh en het debat over integratie, Islamisering en veiligheid hebben de politieke verhoudingen er niet duurzamer op gemaakt, getuige de instabiliteit van de kabinetten Balkenende. De vraag is of deze polarisatie en fragmentatie zich ook heeft uitgestrekt tot de veiligheidspolitiek. De tweede hypothese is als volgt geformuleerd: *'De standpunten van de partijen ten aanzien van de te voeren Nederlandse veiligheidspolitiek zijn sinds de verkiezingen van 1998 in toenemende mate gepolariseerd geraakt'*.

De derde hypothese is overgenomen uit het onderzoek van R.A. Koole 'partijprogramma's en buitenlandsbeleid 1946-1981' en heeft betrekking op de algemene oriëntatie van het veiligheidsbeleid van de partijen – mondiaal (VN), Atlantisch (NAVO) of Europees (WEU/EU). Koole concludeerde dat binnen de grenzen van de Nederlandse buitenlandse politiek de VVD meer dan de andere Atlantisch, de PvdA meer mondiaal en CDA meer continentaal georiënteerd waren.²³ De hiervan afgeleide hypothese is als volgt geformuleerd: *'Op het gebied van de veiligheidspolitiek is er bij de VVD meer dan de andere sprake van een Atlantische oriëntatie en bij het CDA en met name D'66 van een Europese oriëntatie. De PvdA is van de vier partijen het meest mondiaal ingesteld'*.

VI Onderzoeksgebied, bronmateriaal en methodologie

Het veiligheidsbeleid van een staat heeft traditioneel de doelstelling de

---

²¹ Voerman, G., 'Nederlandse politieke partijen en de Europese Integratie', in: *"Nederlanders en Europa. Het referendum over Europese grondwet"*, Aarts, H. en Kolk, H. van der, red., (Utrecht, 2005), blz. 44-63, zie blz. 59-62.

²² Zie bijvoorbeeld: Maarten van Rossem, *'Waarom is de burger boos'*, (Amsterdam 2010).

²³ Koole, R.A., *"Partijprogramma's en buitenlandsbeleid 1946-1981"* in Jaarboek 1982, (Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen, 1983), 161-195, zie blz. 194.

veiligheid, onafhankelijkheid, integriteit, stabiliteit en welvaart van die staat te bevorderen dan wel te handhaven.²⁴ Veiligheidspolitiek is in dit schrijven gedefinieerd als het *“internationale beleid van de Nederlandse overheid dat tot doel heeft de Nederlandse staat en zijn burgers te beschermen tegen geweldsdreigingen waarvan de bron zich in het buitenland bevindt”*.²⁵ De programmatische voornemens van de partijen zijn derhalve gedefinieerd als het *“voorgestane internationale beleid van politieke partijen dat tot doel heeft de Nederlandse staat en zijn burgers (beter) te beschermen tegen geweldsdreigingen waarvan de bron zich in het buitenland bevindt”*. Derhalve blijven buiten beschouwing.

1. alle binnenlandse veiligheidsrisico's;
2. alle bedreigingen die niet fysiek van aard zijn en/of waar geen geweld aan te pas komt (veiligheidskwesaties als sociaaleconomische bedreigingen, migratie, infectieziekten, voedsel, klimaat, energie, economische dreigingen); en
3. alle geweldsdreigingen die direct noch indirect op Nederlandse burgers of de territoriale integriteit van Nederland zijn gericht.²⁶

Om op basis van chronologisch en systematisch vergelijkbaar bronmateriaal tot een vergelijkende analyse te komen is gekozen voor verkiezingsprogramma's. Verkiezingsprogramma's spelen een essentiële rol in het Nederlands staatkundig proces en zijn derhalve van groot belang voor wetenschappelijk onderzoek. Bovendien dragen de programma's de beleidsvoornemens van de partijen uit nog voor zij gekleurd zijn door onderhandelingen met andere politieke partijen, zoals na coalitieonderhandelingen, of ingegeven zijn door factoren die regeren of oppositie voeren met zich meebrengen, zoals in parlementaire debatten. Dit onderzoek gaat derhalve uit van de premisse dat programma's, wanneer ze met programma's van andere partijen over een langere periode worden vergeleken, een beeld kunnen geven van de ontwikkeling van politieke visies op bepaalde

---

²⁴ De Nederlandse Defensie Doctrine, (september, 2005), blz. 15; Bron: http://www.defensie.nl/organisatie/defensie/defensie_doctrine.

²⁵ Klem, M.H., *“Het Nederlandse veiligheidsbeleid in een veranderende wereld. Verkennende studie voor het WRR-Rapport Nederland in de Wereld”*, (WRR webpublicatie 42, februari, 2010), blz. 7; Bron: <http://www.wrr.nl/content.jsp?objectid=5301>.

²⁶ Klem, M.H., *“Het Nederlandse veiligheidsbeleid in een veranderende wereld. Verkennende studie voor het WRR-Rapport Nederland in de Wereld”*, (WRR webpublicatie 42, februari, 2010), blz. 7

beleidsterreinen.²⁷ Door een inhoudelijke vergelijkende analyse kan worden nagegaan welke fundamentele programmatische overeenkomsten en verschillen er bestaan, of er verschuivingen hebben plaatsgevonden en of er sprake is geweest van vernieuwing. Veranderingen, of nauwkeuriger gezegd de perceptie van verandering, in de voornaamste bedreigingen leiden direct of indirect tot een verandering van de visie van politieke partijen en tot aanpassing van de programma's. Om vergelijkingen op specifieke terreinen mogelijk te maken zal de Nederlandse veiligheidspolitiek worden onderverdeeld in een mondiaal beleid, ten aanzien van de VN en een regionaal beleid, ten aanzien van de NAVO en de WEU/EU.

VII Opbouw van het onderzoek

In het eerste hoofdstuk zullen de belangen en functies van politieke partijen en programma's voor het Nederlandse politieke bestel worden aangetoond, alsmede de mogelijkheden en beperkingen van verkiezingsprogramma's voor wetenschappelijk onderzoek. Om de motivatie van het beleid van de partijen te verklaren zal gebruik gemaakt worden van een continuüm dat is geconstrueerd op basis van de door S. Rozenmond geïdentificeerde uitgangspunten voor de formulering van het nationaal belang. Hierin onderscheid hij vier soorten uitgangspunten of *leidmotieven* waaruit het nationaal belang geformuleerd kan worden – het concurrerend, stabiliserende, normerende en humanitaire motief.²⁸ Het op basis van deze indeling geconstrueerde continuüm kan een verklaring bieden voor zowel programmatische overeenkomsten, verschillen en verschuivingen tussen en binnen partijen, en nagaan welke soort(en) nationaal belang bij de partijen prevaleren.²⁹

De structuur van de empirische hoofdstukken ten aanzien van het mondiale en het regionale beleid is steeds hetzelfde. Na een korte inleiding zullen een aantal toegesneden vraagstellingen worden geformuleerd die als

---

²⁷ Koole, R.A., "**Partijprogramma's en buitenlandsbeleid 1946-1981**" in Jaarboek 1982, (Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen, 1983), 161-195, zie blz. 193.

²⁸ Rozemond, S., '**Buitenlandse politiek en Nederlands belang**', in 'Acta Politica, XVIII', (1983), blz., 3-35.

²⁹ Rozemond, S., '**Buitenlandse politiek en Nederlands belang**', in 'Acta Politica, XVIII', (1983), blz., 3-35; geciteerd in: geciteerd in: Koole, R.A., "**Het belang van politieke partijen**", (Groningen, 1984), blz. 170; Hoofdstuk 1 zal verder hierop ingaan.

raamwerk voor de vergelijkende analyse zullen dienen. Vervolgens zal het voorgestane beleid van de partijen in de verkiezingsprogramma's aan de hand van deze vraagstellingen chronologisch worden behandeld. Afsluitend zullen de belangrijkste bevindingen aan de orde worden gesteld, de verschillen, overeenkomsten en verschuivingen tussen de partijen worden benoemd en verklaard aan de hand van het continuüm.

In het concluderende hoofdstuk zullen de deelconclusies van de hoofdstukken tezamen worden genomen en kunnen de hierboven geformuleerde hypothesen aangenomen of verworpen worden.

Hoofdstuk 1

Politieke partijen, verkiezingsprogramma's en veiligheidspolitiek

1.1 Inleiding

Verkiezingsprogramma's spelen een essentiële rol in het Nederlandse staatkundig proces en zijn zodoende van grote wetenschappelijke waarde. Echter, voordat de programma's aan een inhoudelijk vergelijkend onderzoek onderworpen kunnen worden, is het van belang om de doelstellingen en functies van zowel politieke partijen als programma's in kaart te brengen.³⁰ Daarnaast is de veiligheidspolitiek een terrein dat zich onderscheidt van het 'overige' overheidsbeleid en niet slechts vanwege de geringe aandacht in de verkiezingsdebatten. Alvorens aan de methodologie en de verklarende concepten nader invulling te geven zal eerst de *status aparte* van het veiligheidsbeleid in het politieke debat aan de orde komen.

1.2 Veiligheidspolitiek: een geval apart

Het veiligheidsbeleid onderscheidt zich op meerdere gebieden van het 'overige' overheidsbeleid. Hoewel veiligheids- en defensiebeleid bij uitstek gezien wordt als de kerntaak van de overheid is er in het verkiezingsdebat slechts zeer geringe aandacht voor dit onderwerp. Buitenlandse en veiligheidspolitiek lijkt voor de meeste mensen vooral een 'ver mijn bed show', laat staan dat velen overwegend door hun opvattingen op dit gebied een electorale afweging maken. De politicoloog R.A. Koole identificeert drie factoren die zowel de parlementaire als de electorale controle bemoeilijken en (deels) een verklaring geven voor de geringe aandacht in het verkiezingsdebat.³¹

De eerste onderscheidende factor is *afstandelijkheid*. Voor de meeste mensen, het grootste gedeelte van de tijd, is het veiligheidsbeleid iets wat zich ver van hen afspeelt. De werkelijke 'impact' van het beleid in de omgeving van de

---

³⁰ De politicoloog R.A. Koole heeft de politieke doelstellingen en functies van verkiezingsprogramma's uiteengezet en de mogelijkheden en beperkingen van programma's voor wetenschappelijk onderzoek aangegeven en dit hoofdstuk zal gedeeltelijk op zijn bevindingen gebaseerd zijn. Zie: Koole, R.A., "*Partijprogramma's en buitenlandsbeleid 1946-1981*" in Jaarboek 1982, (Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen, 1983), 161-195, zie blz. 168-171.

³¹ Koole, R.A., "*Partijprogramma's en buitenlandsbeleid 1946-1981*" in Jaarboek 1982, (Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen, 1983), blz.168.

kiezer is vaak te verwaarlozen. Onbekend maakt in zoverre onbemind dat de geografische en veronderstelde afstand tussen het beleid en de kiezer de relatieve desinteresse zou kunnen verklaren.

De tweede onderscheidende eigenschap is **complexiteit**: De 'ingewikkeldheid' en 'gelaagdheid' van het systeem der internationale betrekkingen en de veiligheidspolitiek is vele malen groter dan van het binnenlandse domein. Daarnaast is Nederland in de buitenlandse politiek slechts een van vele actoren, die bovendien van verschillend gewicht zijn.

De derde factor is **ondoorzichtigheid**. In vergelijking met binnenlandse beleidsterreinen wordt in het veiligheidsbeleid ten behoeve van de maximalisatie van de onderhandelingsruimte of ter bescherming van strategische politieke en/of militaire belangen een relatief grote mate van geheimhouding in acht genomen. Een groot gedeelte van het diplomatieke verkeer en het veiligheidsbeleid onttrekt zich zodoende aan publieke en democratische waarneming en controle.

De factor **determinatie** zou hier aan toegevoegd kunnen worden. Deze factor heeft enerzijds betrekking op de beperkte mogelijkheden van Nederland om een zelfstandige veiligheidspolitiek te voeren, eigenhandig militair optreden behoort bijvoorbeeld niet tot de mogelijkheden. Anderzijds kent Nederland een aantal grondwettelijke verplichtingen die richtinggevend zijn voor het veiligheidsbeleid en daarmee de politieke 'manoevreerruimte' drastisch inperken. Hieronder vallen de verdediging van het Nederlandse grondgebied, de bevordering van de internationale rechtsorde en de Koninkrijkstaken.³²

De 'bevordering van de internationale rechtsorde' bestaat naast de handhaving en bevordering van de internationale politieke stabiliteit eveneens uit de bevordering van verantwoordelijk bestuur en de naleving van de rechten van de mens. Vanwege het beginsel van de universaliteit van mensenrechten geldt deze verantwoordelijkheid in principe wereldwijd.³³ Daar komt bij dat de inrichting en inzet van de krijgsmacht toch al voor een belangrijk deel wordt

---

³² *De Nederlandse grondwet*, Art. 96; "Ten behoeve van de verdediging en ter bescherming van de belangen van het Koninkrijk, alsmede ten behoeve van de handhaving en de bevordering van de internationale rechtsorde, is er een krijgsmacht".

³³ Adviesraad Internationale Vraagstukken, "**Universaliteit van de Rechten van de Mens en Culturele Verscheidenheid**", No. 4, (Den Haag, juni 1998), blz. 36.

vorm gegeven in multilateraal verband, in het bijzonder in de NAVO. De wijze waarop het veiligheidsbeleid gestalte krijgt wordt dus bepaald door zowel internationale verdragen, de internationale veiligheidssituatie als het ambitieniveau van de regering.³⁴

Vanwege deze factoren zullen partijen die zich geregeld in het centrum van de macht begeven – zoals de partijen meegenomen in dit onderzoek - zich relatief behoudend opstellen met het doen van radicale verkiezingsbeloften. Sommige onderwerpen zullen daarnaast nauwelijks expliciet genoemd worden in de programma's. Dit kan mogelijk wijzen op een door alle partijen aanvaardde vanzelfsprekendheid, die zich niet tot profilering leent, of op het geringe of negatieve wervende vermogen van een dergelijk thema. Ook een combinatie van deze overwegingen is niet uitgesloten.³⁵ Daarnaast is de totstandkoming van het veiligheidsbeleid, zoals dat van elk beleid, geen zuiver proces van rationele afwegingen. Hoewel minder concreet, zijn factoren als normen, identiteit en cultuur eveneens van invloed op de definiëring van nationale belangen en de formulering van het veiligheidsbeleid.³⁶ Zodoende zijn de beleidsvoornemens van politieke partijen de uitkomst van een conglomeraat van belangen en doelen, ideeën en reflexen. De inhoudelijke vergelijkende analyse zal nagaan op welke belangen, doelen, ideeën en reflexen bij de partijen de nadruk wordt gelegd. Hiervoor is een goede duiding van de verschillende doelen en functies van politieke partijen echter noodzakelijk.

1.3 Functies van politieke partijen

Politieke partijen hebben primair het doel 'de noden, wensen en verlangens in de samenleving' binnen een bepaald grondgebied, te registreren, op basis hiervan 'standpunten' in te nemen en de door middel van verkiezingen verkregen invloed aan te wenden om deze standpunten 'tot gelding te brengen in de

---

³⁴ Adviesraad Internationale Vraagstukken, *"De ontwikkelingen in de internationale veiligheidssituatie in de jaren negentig - Van onveilige zekerheid naar onzekere veiligheid"*, No. 10, (Den Haag, september 1999), blz. 33-34..

³⁵ Koole, R.A., *"Partijprogramma's en buitenlandsbeleid 1946-1981"* in Jaarboek 1982, (Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen, 1983), blz. 175.

³⁶ Klem, M.H., *"Het Nederlandse veiligheidsbeleid in een veranderende wereld. Verkennende studie voor het WRR-Rapport Nederland in de Wereld"*, blz. 63.

politieke besluitvorming'.³⁷ Om de verkregen politieke invloed tot gelding te brengen vervullen partijen meerdere functies. In de literatuur treffen we vier *kernfuncties* van politieke partijen aan. D.J. Elzinga,³⁸ A.P.M. Lucardie,³⁹ en de Raad voor het Openbaar Bestuur⁴⁰ (RoB) onderscheiden allen vier *kernfuncties*. Dit zijn:

1. Rekrutering	3. Integratie/Programmering
2. Representatie/Agendering	4. Communicatie

Het is van belang aan te geven dat de hier onderscheiden functies niet ten alle tijden van gelijk gewicht zijn en in de praktijk sterk door elkaar heen (kunnen) lopen. Verkiezingsprogramma's vervullen evenwel een essentiële rol in de *kernfuncties* van politieke partijen, uitgezonderd de rekruteringsfunctie.⁴¹

De eerstgenoemde *rekruteringsfunctie* heeft zowel betrekking op de werving en selectie van personen voor functies binnen de partij als namens de partij in een vertegenwoordigend, bewindvoerend of besturend lichaam.⁴² Deze functie wordt beschouwd als de onderscheidende eigenschap van politieke partijen.⁴³ Het belang van deze functie is in het Nederlandse politieke bestel wellicht groter dan in vergelijkbare landen omdat in Nederland een grote hoeveelheid ambtsdragers niet verkozen maar benoemd wordt en politieke partijen een centrale rol vervullen in de benoemingsprocedures.⁴⁴

De *representatie/agenderingsfunctie* heeft betrekking op het 'aan de

---

³⁷ Elzinga, D.J., "*De politieke partij en het constitutionele recht*", (Nijmegen, 1982), blz. 17.

³⁸ Elzinga, D.J., "*De politieke partij en het constitutionele recht*", (Nijmegen, 1982), blz. 17-18.

³⁹ Lucardie, A. P. M., "*Nederland Stromenland: Een geschiedenis van politieke stromingen*", (Groningen, 2002), blz. 48-51.

⁴⁰ Raad voor het Openbaar Bestuur, Adviesrapport "*Democratie vereist partijdigheid - politieke partijen en formaties in beweging*", (april, 2009), blz. 27-28.; Bron: <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/rapporten/2011/08/25/democratie-vereist-partijdigheid.html>.

⁴¹ In dit onderzoek zullen de begrippen gehanteerd worden zoals zij zijn gedefinieerd door de RoB, vanwege de recentheid van de publicatie.

⁴² Zoals de Eerste en Tweede Kamer, de gemeenteraad, Provinciale Staten en het Europees Parlement. Nederland kent daarnaast ook ambtsdragers die niet direct zijn verkozen maar benoemd, zoals burgemeesters, Commissarissen van de Koningin, leden van Hoge Colleges van Staat en adviescolleges.

⁴³ Schmitter, Ph.C., 'Parties Are Not What They Once Were', in: Diamond, L. & Gunther, R., "*Political Parties and Democracy*", (London, 2001), blz. 71.

⁴⁴ Raad voor het Openbaar Bestuur, Adviesrapport "*Democratie vereist partijdigheid - politieke partijen en formaties in beweging*", (april, 2009), blz. 27-28.

orde stellen en benoemen van actuele maatschappelijke vraagstukken in de politieke arena'.⁴⁵ Het gaat dus om het identificeren en het incorporeren van de 'noden, wensen en verlangens' van groepen in de bevolking.⁴⁶ Deze functie komt in de verkiezingsprogramma's duidelijk naar voren.

De **integratie/ programmeringfunctie** behelst het verenigen (integreren) van de in de partij en maatschappij bestaande belangen, het afwegen van verschillende waarden en beginselen en het op grond daarvan formuleren van een coherente visie op de gewenste richting van het overheidsbeleid en het vertalen (programmeren) van die visie in hanteerbare, concrete en realiseerbare beleidsprogramma's.⁴⁷ Politieke partijen worden geacht hun 'ideologische beginselen, belangen en opvattingen' in een coherente en consistente visie op 'de publieke zaak en het algemeen belang' in een internconsistent politiek programma te verwoorden.⁴⁸

De **communicatiefunctie** behelst het contact en debat met leden en kiezers. Politieke partijen zijn genoodzaakt om ook buiten verkiezingstijd de communicatie met hun leden (*intern*) en de kiezers (*extern*) in stand te houden. Kiezers en leden moeten op de hoogte gesteld van het wel en wee van de partij en leden moeten betrokken worden bij de nominatie van kandidaten, de opstelling van programma's en de organisatie van campagnes.⁴⁹

Lucardie benoemt, naast deze vier functies, ook dat politieke partijen de functie hebben om **druk uit te oefenen op gezagsdragers**.⁵⁰ Hiermee wordt gewezen op de controlerende taak van in partijverband opererende volksvertegenwoordigers ten opzichte van gezagsdragers. Voor deze taak kunnen programma's maar ook regeerakkoorden instrumenteel zijn.

1.4 Functies van verkiezingsprogramma's

Verkiezingsprogramma's spelen een essentiële rol in het uitoefenen van de

---

⁴⁵ Idem.

⁴⁶ Elzinga, D.J., "*De politieke partij en het constitutionele recht*", (Nijmegen, 1982), blz. 17.

⁴⁷ Raad voor het Openbaar Bestuur, Adviesrapport "*Democratie vereist partijdigheid – politieke partijen en formaties in beweging*", (april, 2009), blz. 29.

⁴⁸ Raad voor het Openbaar Bestuur, Adviesrapport "*Democratie vereist partijdigheid – politieke partijen en formaties in beweging*", (april, 2009), blz. 29.

⁴⁹ Raad voor het Openbaar Bestuur, Adviesrapport "*Democratie vereist partijdigheid – politieke partijen en formaties in beweging*", (april, 2009), blz. 30.

⁵⁰ Lucardie, A. P. M., "*Nederland Stroomland: Een geschiedenis van politieke stromingen*", (Groningen, 2002), blz. 49.

kernfuncties van politieke partijen en zijn derhalve instrumentele documenten. De politicoloog R.A. Koole onderscheidt zes functies en doeleinden waarvoor programma's ingezet (kunnen) worden.⁵¹ Dit onderscheid is in de eerste plaats gemaakt om het belang van programma's voor politieke partijen en het Nederlands staatkundig proces en daarmee de premisse waarop dit onderzoek gebaseerd is - dat *programma's wanneer ze met programma's van andere partijen over een langere periode worden vergeleken een beeld geven van de ontwikkeling van de partijpolitieke visies van individuele partijen op een bepaald beleidsterrein* - aan te tonen. Dit onderscheid toont tevens aan dat programma's al voor het moment van uitgave tot en met de afronding van de coalitieonderhandelingen essentiële functies vervullen.⁵² Het belang van programma's neemt bovendien toe naarmate zij vaker worden ingezet.

Ook hier geldt dat de onderscheiden functies in de praktijk door elkaar lopen en bovendien niet ten alle tijden van gelijk gewicht zijn. Voor de doeleinden van dit onderzoek zijn vooral de drie eerstgenoemde van belang.

1. profilerende functie	intern/extern
2. wervende functie	extern
3. onderhandelingsfunctie	extern
4. verantwoordingsfunctie	intern
5. stroomlijnende functie	intern
6. mobiliserende functie	intern

De primaire functie en doelstelling van verkiezingsprogramma's is het formuleren van uitgangspunten en beleidsvoornemens in een internconsistent program, teneinde het voor de kiezer mogelijk te maken een verantwoorde keuze te doen bij opeenvolgende verkiezingen.⁵³ Ze hebben in de eerste plaats dus een **profilerende functie**, zowel *intern* (ten opzichte van andere politieke partijen) als *extern* (ten opzichte van de kiezer).

In het externe functioneren van de partij (naar de kiezer) vervult het

⁵¹ Koole, R.A., "**Partijprogramma's en buitenlandsbeleid 1946-1981**" in Jaarboek 1982, (Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen, 1983), blz. 164-166.

⁵² Het moge als evident beschouwd worden dat de programma's van partijen die na de verkiezingen gaan regeren een grotere functionele waarde hebben gekend dan de programma's van partijen die oppositie gaan voeren.

⁵³ Koole, R.A., "**Partijprogramma's en buitenlandsbeleid 1946-1981**" in Jaarboek 1982, (Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen, 1983), blz. 168.

programma een **wervende functie**, bedoeld om zwevende kiezers op programmatische punten te winnen.⁵⁴ Deze wervende functie moet niet verward worden met de profilerende functie. Een partij kan immers een schijnbaar aantrekkelijk onderwerp, bijv. bevordering van de mensenrechten, uitgebreid in haar programma opnemen, zonder zich hierop inhoudelijk te profileren ten opzichte van andere partijen. *Vice versa* kan een onderwerp waarop een partij zich wel profileert maar dat als onaantrekkelijk beschouwd wordt, bijv. gedwongen ontslagen bij defensie, opzettelijk niet of zo onopvallend mogelijk in het programma worden opgenomen.

De **onderhandelingsfunctie** is vooral gericht op andere partijen en komt tot uiting in parlementaire debatten en coalitieonderhandelingen, die mede op basis van programmatische overeenkomsten en verschillen worden gevoerd. Het is gemakkelijker compromissen te sluiten op basis van een breed te interpreteren programma, dan op basis van een programma dat volstaat met concrete standpunten en specifieke voornemens. Deze functie neemt vanzelfsprekend in belang toe naarmate de noodzaak voor onderhandeling groter wordt. Partijen in en om het centrum van de macht bevinden zich regelmatig in coalitieonderhandelingen en anticiperen er wellicht op om compromissen te sluiten met andere partijen in en om het centrum. Het kan daarom niet uitgesloten worden dat partijen hun programma opstellen met het oogmerk de kans op samenwerking met andere partijen te bevorderen of juist te verkleinen.

In de *interne* partijdynamiek kent het verkiezingsprogramma in de eerste plaats een **stroomlijnende functie** die betrekking heeft op de besluitvorming in de fractie en partij, en op publieke uitlatingen van politici. Aan de consistentie van de partijboodschap en de eensgezindheid binnen de partij wordt veel belang

---

⁵⁴ Dit kan zowel op directe wijze gebeuren, wanneer een kiezer stemt op een partij op basis van (delen van) haar programma, als indirect, wanneer het programma samen met andere factoren bijdraagt aan de beeldvorming rond een partij, die de kiezer doet besluiten op die partij te stemmen. Andere factoren zoals bijvoorbeeld de positieve beeldvorming rond de lijsttrekker na een succesvol debat, acute maatschappelijke problemen of schandalen, misleunen van andere partijen enz. enz. Het succes van werving middels programma's, laat staan de verhouding tussen directe en indirecte werving, is nauwelijks vast te stellen en wellicht dat bij partijen de wens ook overwegend de vader van de gedachte is. Toch kan de wervende functie van programma's niet genegeerd worden.

gehecht. Afwijkende of zelfs strijdige uitlatingen van politici binnen een partij komen de consistentie van de boodschap en daarmee de beeldvorming rond de partij niet ten goede. Stroomlijning van de boodschap is derhalve essentieel.

In het verlengde hiervan ligt de **verantwoordingsfunctie**, bedoeld om politici ter verantwoording te roepen wanneer zij zich niet in de geest van of strijdig met het programma uitlaten. Hoewel het in strijd is met de grondwet, die stipuleert dat volksvertegenwoordigers 'zonder last' hun stem moeten kunnen uitbrengen, kan de verantwoordingsfunctie leiden tot een vorm van fractiediscipline.⁵⁵ Door het programma als 'kader' te gebruiken kan voorkomen worden dat vleugels, afdelingen of andere groeperingen zich bij cruciale onderwerpen op afwijkende of zelfs strijdige wijze uitlaten. Conflicterende belangen kunnen het einde van politieke carrières betekenen maar ook tot politieke afsplitsingen leiden.⁵⁶

De als laatstgenoemde **mobilisatiefunctie** van programma's moet niet onderschat worden. Het zijn immers de leden die de electorale, organisatorische en financiële basis van een partij vormen en het 'grondwerk' van campagnes moeten verrichten. Zij moeten gemotiveerd worden zich actief in te zetten voor de partij en haar doeleinden. Het kan derhalve niet uitgesloten worden dat sommige passages zijn opgenomen met het oogmerk (een deel van) de achterban tevreden te houden.

1.5 Aandachtspunten

Het is aannemelijk dat de **wervings-** en **mobilisatiefunctie** van programma's de afgelopen decennia structureel aan belang hebben gewonnen. Door het proces van ontzuiling en een toename van het aantal partijen is de strijd om de 'zwevende kiezer' geintensificeert. Bovendien maken teruglopende ledenbestanden de nog actieve bestaande leden steeds belangrijker. Partijen zijn meer en meer gedwongen zelf het electoraat actief op te zoeken. In de strijd om

---

⁵⁵ *De Nederlandse Grondwet*, Art. 67, lid 3.

⁵⁶ Voorbeelden hiervan zijn de breuk tussen Pim Fortuyn en Leefbaar Nederland die leidde tot de oprichting van LPF in februari 2002, de breuk tussen Geert Wilders en Rita Verdonk en de VVD die leidde tot de oprichting van respectievelijk de PVV in 2005 en TON in 2007. De afsplitsingen gaan overigens een onstuimige politieke toekomst tegemoet, zo is de LPF in 2006 opgeheven en haalde TON in de Tweede Kamer verkiezingen van 2010 de kiesdeler niet. De PVV gaat het daarentegen voor de wind en behaalde in 2010 24 zetels in de Tweede Kamer.

de kiezer spelen zowel programma's als leden een cruciale rol. Zwevende kiezers verwachten meer en meer concrete antwoorden op specifieke beleidsterreinen. Het kan dan ook niet uitgesloten worden dat programma's in toenemende mate opgesteld worden met oogmerk stemmen te werven en te behouden.⁵⁷ Wil het programma echter zijn authentieke karakter behouden, essentieel om als profilerings-, wervings- en mobilisatie-instrument te functioneren, moet de inhoud vervolgens weer 'vertaald' kunnen worden in kleinschalige en gesimplificeerde programma's gericht op deelaspecten en specifieke groepen.⁵⁸

In het inhoudelijke vergelijkende onderzoek zal er naast de profilerende functie, ook rekening gehouden moeten worden met de wervingsfunctie van programma's, beide essentieel in de strijd om de zwevende kiezer. Er dient eveneens scherp onderscheid gemaakt te worden tussen gedateerde specifieke beleidsvoornemens en de meer algemene, oriënterende, uitspraken over bepaalde beleidsterreinen. Programma's kunnen door onvoorziene nationale en internationale ontwikkelingen snel achterhaald raken of hun relevantie op bepaalde aspecten verliezen. Dit betekent echter niet dat programma's hierdoor hun politieke en wetenschappelijke belang verliezen. Deze kritiek is voornamelijk van toepassing op zeer specifieke voornemens en niet op meer algemene uitspraken. Hoe specifiek een programma is uitgewerkt, hoe groter de kans op datering. Hoewel specifieke voornemens een aardige momentopname kunnen laten zien van actuele maatschappelijke inzichten en behoeften, kunnen zij eveneens een sterke indicatie geven van de algemene oriëntatie van het beleid. Algemene uitspraken zijn evenwel meer geschikt om inzicht te verkrijgen in de historische ontwikkeling van maatschappelijke en partijpolitieke denkbeelden en de oriëntatie van de veiligheidspolitiek.⁵⁹

1.6 Methodologie

De veiligheidsparagrafen in de programma's van de partijen zijn *grosso modo* op een soortgelijke manier - mondiaal, regionaal - en bovendien bevatten zij, of

---

⁵⁷ Koole, R.A., "**Partijprogramma's en buitenlandsbeleid 1946-1981**" in Jaarboek 1982, (Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen, 1983), blz. 166.

⁵⁸ Idem. blz. 171.

⁵⁹ Koole, R.A., "**Partijprogramma's en buitenlandsbeleid 1946-1981**" in Jaarboek 1982, (Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen, 1983), blz. 168.

worden zij gevolgd door, de defensieparagrafen. Om vergelijkingen op specifieke terreinen mogelijk te maken zal de veiligheidspolitiek in twee beleidsterreinen worden ingedeeld. Enerzijds het mondiale beleid ten aanzien van de VN Veiligheidsraad en militaire missies in het kader van de VN en anderzijds het beleid ten aanzien van de NAVO en de WEU/EU. Hierbij zullen het ambitieniveau voor de krijgsmacht, voorkeuren voor de inzet van de krijgsmacht (zelfverdediging, interventie, stabilisatie missies), en de standpunten van de partijen ten aanzien van volkenrechtelijke mandaten voor militaire operaties meegenomen worden.

1.7 Verklarende concepten

In het concluderende hoofdstuk zal getracht worden om het ‘waarom’ achter het beleid van de politieke partijen bloot te leggen. Veiligheidsbeleid, zoals elk beleid, is niet louter een functie van rationele afwegingen. Normen, identiteit en cultuur zijn eveneens van invloed op de definiëring en formulering van nationale belangen.⁶⁰ Het beleid van politieke partijen is dus slechts te begrijpen als de uitkomst van zowel directe nationale en internationale belangen en ontwikkelingen als de cultureel-institutionele context. Verklaringen voor het beleid vallen uiteen in drie categorieën.⁶¹

1. De eerste verklaring voor het voorgestane veiligheidsbeleid of specifieke delen daarvan ligt in concrete, rationele veiligheidsbelangen.
2. De tweede categorie bevat verklaringen die niet direct zijn gebaseerd op veiligheidsrisico's, maar op andere Nederlandse belangen, als invloed, relaties of economisch voordeel.
3. De laatste categorie verklaart dat deel van het veiligheidsbeleid waarachter geen helder geformuleerde belangen schuilgaan, omdat het een resultaat van binnenlandse oriëntaties, organisatorische reflexen, de publieke opinie of karakteristieken van de nationale identiteit.

---

⁶⁰ Klem, M.H., “*Het Nederlandse veiligheidsbeleid in een veranderende wereld. Verkennende studie voor het WRR-Rapport Nederland in de Wereld*”, blz. 63.

⁶¹ Klem, M.H., “*Het Nederlandse veiligheidsbeleid in een veranderende wereld. Verkennende studie voor het WRR-Rapport Nederland in de Wereld*”, blz. 65.

Vanzelfsprekend is het in de praktijk niet mogelijk een heldere lijn te trekken tussen bovenstaande categorieën. Het door S. Rozenmond gemaakte onderscheid in uitgangspunten voor de formulering van het nationaal belang biedt hier echter uitkomst voor. Hierin identificeert hij vier soorten uitgangspunten of leidmotieven waaruit het nationaal belang geformuleerd kan worden:⁶²

1. **de concurrerende soort** – zoals wedijver om schaarse zaken als grondstoffen, handelsbelangen en in zekere zin internationale politieke invloed en prestige.
2. **de stabiliserende soort** – gericht op conflictbeheersing en preventie, ambitie en inzet van de krijgsmacht, wapenbeheersing.
3. **de normerende soort** - gericht op de oprichting en toepassing van internationaal geldende (en afdwingbare) normen en principes zoals het recht op zelfbeschikking, internationale legitimatie van militaire interventie en het volkenrechtelijk raamwerk .
4. **de humanitaire soort** - selectieve aanwending van diplomatie en sancties gericht op de naleving van mensenrechten; ontwikkelingssamenwerking ontwikkelingshulp; humanitaire interventies en crisisbeheersingsoperaties.⁶³

Deze brede interpretatie van het 'nationale belang' sluit idealisme als invloedsfactor niet uit, maar geeft tegelijkertijd de grenzen daarvan aan.

Vanwege de operationele transformatie van regionale veiligheidsorganisaties naar operaties buiten het verdragsgebied zijn politieke partijen voor de keuze komen te staan in welke mate zij willen bijdragen aan 'out-of-area' operaties. Deze transformatie doet echter niets af aan de stabiliserende werking van bijvoorbeeld de NAVO voor de Europese veiligheid, desalniettemin kunnen partijen zich onwelwillend opstellen ten aanzien van een bijdrage aan operaties buiten het verdragsgebied. Door aan de indeling van Rozmond een actieve/passieve component toe te voegen kan een meer nauwkeurige indicatie worden gegeven van de belangen waarop partijen hun beleid baseren. Wanneer partijen, bijvoorbeeld in het kader van de NAVO, meer de nadruk leggen op zelfverdediging is er sprake van een passief stabiliserend motief, wanneer zij zich daarentegen uitspreken voor een proactief Nederlands

---

⁶² Rozmond, S., '*Buitenlandse politiek en Nederlands belang*', in 'Acta Politica, XVIII', (1983), blz., 3-35; geciteerd in: Koole, R.A., "*Het belang van politieke partijen*", (Groningen, 1984), blz. 170.

⁶³ Idem.

beleid ten aanzien van 'out-of-area' operaties is er sprake van een actief stabiliserend motief. Voor humanitaire belangen geldt het onderscheid eveneens. Wanneer partijen de voorkeur uitspreken vooral te willen deelnemen aan stabiliserende, humanitaire en opbouw missies kunnen we spreken van een passief humanitair motief. Wanneer de partijen zich uitspreken voor Nederlandse deelname aan vredesoperaties in het hoogste geweldspectrum (peacemaking) spreken we van een actief humanitair motief. In de komende hoofdstukken zal nagegaan worden op welke soort(en) nationaal belang in de programma's de nadruk wordt gelegd .

Hierbij moet echter een kanttekening gemaakt worden. Het kan in de praktijk voorkomen dat een beleid gevoerd wordt om veelvuldig genoemde redenen, terwijl in de realiteit andere, niet of nauwelijks genoemde, belangen doorslaggevend blijken te zijn. Een treffend voorbeeld hiervan biedt de Nederlandse deelname aan de ISAF-operatie in Afghanistan. Hieruit blijkt dat de veiligheidsanalyse noch de enige, noch de belangrijkste verklaring was voor de Nederlandse bijdrage in Afghanistan.⁶⁴ Het is daarom moeilijk, zoniet onmogelijk, om op basis van de verkiezingsprogramma's de prevalerende belangen voor partijen in specifieke kwesties te voorspellen. Aan de inhoud van de programma's kan echter wel een algemene oriëntatie en ontwikkeling van het beleid ontleend worden. Hier is het ons in de komende hoofdstukken om te doen.

---

⁶⁴ Klem, M.H., "*Het Nederlandse veiligheidsbeleid in een veranderende wereld. Verkennende studie voor het WRR-Rapport Nederland in de Wereld*", blz. 63; Argumenten naast de veiligheidsanalyse waren: Door de Nederlandse bijdrage gaan er voor ons deuren open bij partners als de VS en het VK die anders gesloten zouden blijven; Nederland heeft uitstekende mensen en zeer goed materieel; waarom zouden we dat niet inzetten?; Nederlanders en de Nederlandse diplomatie willen graag dat anderen hen serieus nemen. Nederlanders vinden dat ze overall verstand van hebben, en een zinnige bijdrage kunnen leveren, het resultaat daarvan is dat Nederland niet alleen in de aanloopfase, maar ook in de uitvoering meedoet; Nederland wil zich uit eigenbelang, maar ook uit loyaliteit een goede bondgenoot betonen. ISAF is een collectieve missie waar wij aan moeten bijdragen; Door deelname aan ISAF kan Nederland beter invloed uitoefenen op het wederopbouwproces in Afghanistan en zo tegenwicht bieden aan de Amerikaanse aanpak.

Hoofdstuk 2

Mondiaal veiligheidsbeleid in de verkiezingsprogramma's 1994-2010

2.1 Inleiding

De Veiligheidsraad (VR) van de Verenigde Naties (VN) is opgericht als het primaire mondiale kader en platform voor het beleid ten aanzien van de internationale vrede en veiligheid. Het Handvest en de organisatie van de VN bieden dan ook het volkenrechtelijk raamwerk waarin de internationale rechtsorde tot stand moet komen. De VR heeft de verantwoordelijkheid voor handhaving van de internationale vrede en veiligheid en is volgens het Handvest samen met de Algemene Vergadering (AV) het hoogste volkenrechtelijke orgaan op dit terrein en het enige orgaan met de bevoegdheid internationaal geweld te legitimeren en sanctioneren.⁶⁵

De VR is in 1945 opgericht en heeft sinds 1966 vijftien leden waarvan tien op een roterende basis van twee jaar, gekozen door de AV en vijf permanente leden (de VS het VK, Frankrijk, China en Rusland) die het recht hebben tot het uitspreken van een veto. De VR heeft het recht elk dreigend geschil op het gebied van de internationale vrede en veiligheid te onderzoeken en zowel niet-bindende als bindende maatregelen op te leggen, waaronder het instellen van sancties en het gebruik van militair geweld. Deze besluiten, *resoluties*, moeten aangenomen worden met een meerderheid van 9 tegen 6 stemmen, waarbij in 'ernstige gevallen' alle permanente zetels niet tegen stemmen.⁶⁶ De VR beschikt echter niet over een eigen militaire capaciteit om te interveniëren in internationale conflicten of crisissituaties en is hiervoor afhankelijk van de capaciteiten van lidstaten.

Het functioneren van de VR werd tijdens de Koude Oorlog veelvuldig geblokkeerd door de VS en de Sovjet-Unie. Ten gevolge van deze situatie nam de AV in 1950 de 'Uniting for Peace' resolutie aan. Deze resolutie bepaald dat de AV zich met elke situatie mag bemoeien waar sprake is van verbreking of bedreiging van de vrede, of als de VR ten gevolge van het veto van een permanent lid niet

---

⁶⁵ *Charter of the United Nations*, Chapter V, The Security Council, Articles 24-26; *Charter of the United Nations*, Chapter VII, Action with respect to threats to the peace, breaches of the peace and acts of aggression, Articles 39-42.

⁶⁶ *Charter of the United Nations*, Chapter V, Articles 23 & 27.

kan optreden.⁶⁷ Dit kan zij doen op basis van een meerderheid of door een procedurele maatregel in de VR. Door het einde van de Koude Oorlog leek deze situatie evenwel tot het verleden te kunnen gaan behoren.

2.2 Raamwerk voor de vergelijkende analyse

In dit hoofdstuk zal het voorgestane beleid van de partijen ten aanzien van de VR en ten aanzien van Nederlandse deelname in en voorwaarden voor militaire operaties in het kader van de VN aan de orde komen. Zodoende kan vastgesteld worden of er sprake is een afbrokkelende consensus onder de partijen; of er een scheiding is waar te nemen in de voorkeuren van de partijen voor de gewenste rol van de VN en de VR; om aan de hand van het aangepaste continuüm van Rozemond te bepalen op welke belangen de partijen hun voornemens baseren; en tenslotte om na te gaan in hoeverre er een mondiale, continentale of Atlantische oriëntatie van de voornemens is af te leiden.

Om deze doelstellingen te concretiseren zullen er een tweetal vraagstellingen worden geformuleerd, aan de hand waarvan de inhoudelijke vergelijking kan plaatsvinden:

1. Ziet de partij de VN en haar Handvest als het volkenrechtelijk raamwerk voor de internationale rechtsorde en de Veiligheidsraad als het enige internationale orgaan met de capaciteit internationaal geweld te kunnen mandateren en legitimeren? Zo niet, wat zijn de alternatieven?
2. Streeft de partij hervormingen van de Veiligheidsraad na? Zo ja, welke?
  - Samenstelling/aantal leden.
  - Wijze van besluitvorming.
  - Militaire capaciteiten.

De programmatische voornemens van de partijen zullen steeds op chronologische wijze aan de orde komen en de partijen steeds op basis van de ingenomen standpunten, die in veelal (algemene zin) gedeeld worden met andere partijen.

---

⁶⁷ United Nations General Assembly resolution 377 A, 1950.

2.3 De VN en de Veiligheidsraad

De status van het Handvest en de Organisatie van de VN als het volkenrechtelijk raamwerk van de internationale rechtsorde en de rol van de VR als het primaire orgaan met de verantwoordelijkheid voor internationale vrede en veiligheid wordt door zowel het CDA en de PvdA in de programma's expliciet onderschreven en impliciet door D'66 en de VVD.

De VN 'biedt het volkenrechtelijke raamwerk waarbinnen de wereldrechtsorde tot stand moet komen' schrijft het CDA in 1994.⁶⁸ De partij herhaald dit standpunt in 1998: 'het Handvest van de Verenigde Naties dient te de volkenrechtelijke legitimatie blijven leveren voor crisisbeheersingsoperaties'.⁶⁹ In de programma's na 1998 wordt deze opvatting niet meer expliciet tot uitdrukking gebracht maar wel impliciet ondersteunt. De PvdA stelt in 1994 dat voor 'militaire interventies' 'de instemming van de V-raad vereist' is en in 2002 dat 'humanitaire en vredesoperaties moeten worden uitgevoerd met een mandaat van de VN'.⁷⁰ De PvdA voegt hier evenwel aan toe 'bij ernstige mensenrechtenschendingen, zoals genocide' ook zonder mandaat ingegrepen dient te kunnen worden, desalniettemin dient er altijd een 'volledige rapportage aan de VN' plaats te vinden.⁷¹ Ook in 2006 en 2010 vergeet de PvdA niet te benadrukken dat het 'geweldsmonopolie' bij een '(beter functionerende) Veiligheidsraad' behoort te liggen.⁷²

D'66 en de VVD doen in de in dit onderzoek meegenomen programma's geen expliciete uitspraken over de unieke volkenrechtelijke status van de VN, het Handvest of het geweldsmonopolie van de VR. Desalniettemin onderschrijft D'66 dit standpunt wel door haar vele voorstellen voor hervormingen van dit orgaan.⁷³ De VVD gaat niet verder dan dat het voornemen 'naar vermogen een

---

⁶⁸ CDA, *“Wat echt telt – CDA verkiezingsprogramma 1994-1998”*, (1994), blz. 100.

⁶⁹ CDA, *“Samenleven doe je niet alleen – CDA verkiezingsprogramma 1998-2002”*, (1998), blz. 43.

⁷⁰ PvdA, *“Wat mensen bindt – PvdA verkiezingsprogramma 1994-1998”*, (1994), blz. 51; PvdA, *“Samen voor de toekomst – PvdA verkiezingsprogramma 2002-2006”*, (2002), blz. 68.

⁷¹ PvdA, *“Samen voor de toekomst – PvdA verkiezingsprogramma 2002-2006”*, (2002), blz. 68.

⁷² PvdA, *“Het Nederland van Morgen – PvdA verkiezingsprogramma 2006-2010”*, (2006), blz. 54.; PvdA, *“Iedereen telt mee – PvdA verkiezingsprogramma 2010-2014”*, (2010), blz. 37.

⁷³ Zie paragraaf 2.4.1 tot en met 2.4.3 van dit hoofdstuk.

goede bijdrage [...] aan internationale vredeshandhaving in het kader van de VN, de NAVO, de CVSE, de EU, de WEU of andere organisaties' te leveren.⁷⁴ Het in 1998 door de VVD geformuleerde standpunt dat Nederland een bijdrage dient te leveren aan het 'realiseren van de doeleinden van het veiligheidsbeleid' en een 'betrouwbare partner' moet blijven wordt in de programma's van 2002, 2006 en 2010 bijna letterlijk herhaald.⁷⁵ In 2010 stelt de VVD om bij voorkeur deel te willen nemen aan 'internationale operaties die worden uitgevoerd door of onder leiding staan van de NAVO, zo mogelijk gemandateerd door de Veiligheidsraad'.⁷⁶ Dit impliceert dat de VVD de status van het Handvest en de VN als het volkenrechtelijk raamwerk en de rol van de VR als het primaire orgaan voor de internationale vrede en veiligheid met een licht voorbehoud onderschrijft.

Het impliciet benoemen van het Handvest en de organisatie van de VN als het volkenrechtelijk raamwerk en de VR als het primaire orgaan met bevoegdheden voor internationale vrede en veiligheid in de programma's kan wijzen op een door de partijen ervaren vanzelfsprekendheid. De door het CDA en de PvdA expliciet benoemde noodzakelijkheid van een VN-mandaat voor crisisbeheersingsoperaties, in tegenstelling tot het niet benoemen hiervan door D'66 en de VVD, is evenwel opmerkelijk. Hoewel CDA en PvdA beide de '*Uniting for Peace*' resolutie aanhalen als uitzondering op een VN-mandaat kan dit erop duiden dat deze partijen in hun veiligheidsbeleid wellicht meer mondiaal georiënteerd zijn dan D'66 en de VVD.

Tegelijkertijd kan geconstateerd worden dat er over de gehele linie weinig tot geen beleidsmatige fluctuatie heeft plaatsgevonden in de programma's ten aanzien van het beleid ten aanzien de VN in de periode na 1998. De PvdA toont zich evenwel het meest consistent. CDA en D'66 zijn wellicht minder expliciet maar niet veel minder consistent. De VVD onthoudt zich echter van elk standpunt, wat het moeilijk maakt uitspraken te doen over

---

⁷⁴ VVD, "*Nederland moet weer aan de slag – VVD verkiezingsprogramma 1994-1998*", (1994), blz. 27.

⁷⁵ VVD, "*Investeren in uw toekomst – VVD verkiezingsprogramma 1998-2002*", (1998), blz. 41; VVD, "*Ruimte, respect en vooruitgang – VVD verkiezingsprogramma 2002-2006*", (2002), blz. 46; VVD, "*Voor een samenleving met ambitie – VVD verkiezingsprogramma 2006-2010*", (2006), blz. 4; VVD, "*Orde op zaken – VVD verkiezingsprogramma 2010-2014*", (2010), blz. 37.

⁷⁶ VVD, "*Orde op zaken – VVD verkiezingsprogramma 2010-2014*", (2010), blz. 40.

deze partij. Van een beleidsverandering bij de partijen na 1998 is evenwel geen sprake.

2.4 Voorgestane hervormingen van de VN-veiligheidsraad

2.4.1 De samenstelling van de VN-veiligheidsraad

In 1994 komen zowel D'66 als de PvdA met concrete voorstellen om de samenstelling van de VR te hervormen. D'66 stelt dat de huidige samenstelling 'verouderd' is en dat geleidelijk moet worden toegewerkt naar 'een evenwichtiger, doorzichtiger, en democratischer institutionele structuur en besluitvormingsprocedures'.⁷⁷ D'66 wil dit bewerkstelligen door een 'beperkte uitbreiding van het aantal zetels' in 'overeenstemming met de nieuwe realiteit in Europa en met die in andere regio's van de wereld'. Daarnaast streeft D'66 naar een permanente zetel voor de EU die in de plaats kan komen van die van Frankrijk en het VK.⁷⁸ De PvdA stelt in 1994 eveneens een uitbreiding van de permanente leden voor met 'grote landen als Brazilië, Duitsland, Egypte, India, Indonesië, Japan en Zuid-Afrika'.⁷⁹ Ook de 'Europese Politieke Unie' moet volgens de PvdA een permanente zetel krijgen, indien dit onhaalbaar blijkt opteert de partij voor een permanente Duitse zetel in de VR.⁸⁰

In 1998 volgt D'66 deze door de PvdA uitgezette lijn met het streven naar een permanente zetel van de EU in de VR en zolang dat niet het geval is, een permanente zetel in de Veiligheidsraad voor Duitsland. Daarbij geeft D'66 in 1998 steun aan een permanente zetel voor Latijns-Amerika, Afrika en een tweede zetel voor Azië.⁸¹ De PvdA laat zich over dit onderwerp in 1998 niet meer uit maar stelt in 2002 dat 'Afrika, Azië en Latijns-Amerika vertegenwoordiging onder de permanente leden van de Veiligheidsraad' dienen te krijgen. Ook wordt het streven naar één permanente zetel in de VR van Europa in plaats van Frankrijk en het VK herhaald.⁸²

---

⁷⁷ D'66, "*Ruimte voor de toekomst – D'66 verkiezingsprogramma 1994-1998*", (1994), blz. 91.

⁷⁸ D'66, "*Ruimte voor de toekomst – D'66 verkiezingsprogramma 1994-1998*", (1994), blz. 93.

⁷⁹ PvdA, "*Wat mensen bindt – PvdA verkiezingsprogramma 1994-1998*", (1994), blz. 51.

⁸⁰ PvdA, "*Wat mensen bindt – PvdA verkiezingsprogramma 1994-1998*", (1994), blz. 42.

⁸¹ D'66, "*Bewogen in beweging- D'66 verkiezingsprogramma 1998-2002*", (1999), blz. 71-72.

⁸² PvdA, "*Samen voor de toekomst – PvdA verkiezingsprogramma 2002-2006*", (2002), blz.

In de programma's van 2006 doet geen van de partijen concrete voorstellen tot hervorming van de VR maar in 2010 wordt dit punt door de PvdA toch nog aangestipt. Het CDA laat zich in de programma's niet uit over hervormingen, met uitzondering van 2010, waarin de partij het streven naar een permanente zetel voor de EU in de VR voor het eerst expliciet benoemd.⁸³ De VVD laat zich in geen van de vijf programma's uit over dit onderwerp.

De standpunten en voornemens van D'66 en de PvdA komen sterk overeen. Beide partijen streven naar zowel een beperkte uitbreiding van het ledental van de VR als een permanente zetel voor de EU. Wat ook opvalt is dat beide partijen, indien dit niet mogelijk blijkt te zijn, kiezen voor een permanente zetel voor Duitsland. Dit kan wijzen een meer mondiale oriëntatie van deze partijen ten opzichte van het CDA en de VVD die zich hier niet expliciet over uit laten. De keuze van D'66 en de PvdA voor een permanente zetel voor Duitsland wijst evenwel op een overwegend Europese oriëntatie. Het CDA deelt in 2010 het voornemen voor een permanente zetel voor de EU maar spreekt zich niet uit over een uitbreiding van het ledental of een permanente zetel voor Duitsland. Dit kan duiden op een meer Europese oriëntatie. De VVD vermijdt het onderwerp in zijn geheel, wat het moeilijk maakt uitspraken te doen over het beleid van deze partij. Desalniettemin is de oriëntatie van de VVD beduidend minder mondiaal dan van de overige partijen.

2.4.2 Hervorming van de stemverhoudingen in de Veiligheidsraad

In 1994 doet de PvdA de 'aanbeveling over te gaan op een gekwalificeerde meerderheidsregel' in de Veiligheidsraad of een 'exclusief vetorecht voor de oude leden'.⁸⁴ In de programma's daarna wordt hier echter niet meer op teruggekomen. Vier jaar later gaat D'66 verder dan de PvdA met het voorstel het vetorecht en het systeem van permanente zetels af te schaffen.⁸⁵ Besluiten tot het overgaan tot 'militaire interventies' dienen volgens de partij met een tweederde meerderheid aangenomen te worden en alle andere beslissingen met

---

64.

⁸³ CDA, "*Slagvaardig en samen - CDA verkiezingsprogramma 2010-2015*", (2010), blz. 90.

⁸⁴ PvdA, "*Wat mensen bindt - PvdA verkiezingsprogramma 1994-1998*", (1994), blz. 51.

⁸⁵ D'66, "*Bewogen in beweging- D'66 verkiezingsprogramma 1998-2002*", (1999), blz. 77.

een gewone meerderheid.⁸⁶ Alleen in 2002 wordt dit onderwerp door het CDA aangesneden wanneer er gepleit wordt voor ‘een sneller en duidelijker systeem’ voor het ‘vaststellen van VN-mandaten voor militaire interventies’.⁸⁷ In 2006 geeft D’66 wederom aan dat de ‘de macht van de Veiligheidsraad’ minder moet worden bepaald door de ‘Koude Oorlogmachten’, zonder hier overigens inhoudelijk op in te gaan.⁸⁸ Ook de PvdA herhaald in 2006 haar streven naar de ‘inperking van het vetorecht’, ‘betere vertegenwoordiging van ontwikkelingslanden in de Veiligheidsraad’ en ‘meer uitvoerende bevoegdheden voor de nieuwe Secretaris-generaal’.⁸⁹ Voorgestane hervormingen in de besluitvorming van de VR komen in de programma’s van 2010 bij geen van de partijen meer aan bod. De VVD laat zich over dit onderwerp in geen van de programma’s uit.

Hervormingen van de samenstelling van de VR gaan natuurlijk hand in hand met gewenste hervormingen van de procedurele besluitvorming en stemverhoudingen in dit orgaan. Wederom zijn het D’66 en de PvdA die zich hier het meest over uit laten. Het CDA streeft naar een verbetering van het systeem van mandatering maar doet geen concrete voorstellen hoe dit te bewerkstelligen.

Op het oog gezien komen de standpunten en voornemens van D’66 en de PvdA sterk overeen. Beide partijen streven naar het afschaffen van het vetorecht en de D’66 wil het systeem van permanente zetels zelfs afschaffen. Dit kan wijzen op een sterkere mondiale oriëntatie ten opzichte van het CDA en de VVD die dit punt nauwelijks of niet noemen. Het CDA streeft alleen naar een ‘sneller en duidelijker systeem voor het vaststellen van VN-mandaten’ wat kan betekenen dat de partij vooral een legitimerende en dus normerende functie van de VR nastreeft. De VVD vermijdt het onderwerp in zijn geheel wat het moeilijk maakt uitspraken te doen over de oriëntatie van deze partij.

---

⁸⁶ Idem, blz. 77.

⁸⁷ CDA, *“Betrokken samenleving. Betrouwbare overheid - CDA verkiezingsprogramma 2002-2006”*, (2002), blz. 69.

⁸⁸ D’66, *“Het gaat om mensen- D’66 verkiezingsprogramma 2006-2010”*, (2006), blz.89.

⁸⁹ PvdA, *“Het Nederland van Morgen - PvdA verkiezingsprogramma 2006-2010”*, (2006), blz. 53.

2.4.3 Totstandkoming en versterking van de militaire capaciteiten van de VN

Het CDA geeft in 1994 te kennen de 'initiatieven' van de VN Secretaris-generaal Boutros Ghali⁹⁰ 'tot de invoering van snel inzetbare VN-eenheden ter uitvoering van besluiten van de VN-veiligheidsraad met het oog op een gezamenlijk gewapend ingrijpen' te ondersteunen.⁹¹ Het CDA streeft daarnaast naar 'zoveel mogelijk gezamenlijk optreden van de EU in de deelname aan VN-vredesoperaties'.⁹² Hier wordt echter aan toegevoegd dat 'zolang de controle op en de coördinatie van de uitvoering van de VN-taken nog gebrekkig is', Nederland 'per actie afzonderlijk de mogelijkheid [dient te] hebben om de Nederlandse participatie bij deze VN-eenheden te blokkeren'.⁹³ In haar programma van 1998 komt het CDA hier iets op terug en pleit de partij alleen nog voor de 'verbetering van de militaire VN planningsstaf, commandovoering en versnelling van de beschikbaarstelling van troepen door de lidstaten'.⁹⁴ De PvdA ondersteunt de voorstellen 'omtrent een permanente VN-politiemacht en binnen 48 uur oproepbare strijdkrachten' eveneens.⁹⁵

D'66 spreekt zich hier in 1994 niet over uit, maar stelt dat door 'een toenemend beroep op de VN voor de handhaving of het herstel van de internationale vrede en veiligheid en de internationale rechtsorde' 'de VN overbelast dreigt te raken'.⁹⁶ Delegatie van vreedstaken aan regionale organisaties als de WEU en de NAVO, en het resoluut aanpakken van de organisatorische en financiële problemen van de VN ligt volgens D'66 dan ook voor de hand.⁹⁷ D'66 concretiseert haar standpunt door in 1998 de oprichting van een 'VN-rapid deployment brigade die rechtstreeks onder de secretaris-generaal valt' te steunen. Het voordeel volgens D'66 hiervan is, dat 'het besluit over de inzet van deze brigade is voorbehouden aan de VN, en niet aan de nationale staten', waardoor 'de internationale gemeenschap snel kan optreden

---

⁹⁰ De voorstellen van Secretaris-generaal Boutros Ghali, omtrent een permanente VN politiemacht en binnen 48 uur oproepbare strijdkrachten, zie *Agenda for Peace* (1992).

⁹¹ CDA, "*Wat echt telt - CDA verkiezingsprogramma 1994-1998*", (1994), blz. 100.

⁹² CDA, "*Wat echt telt - CDA verkiezingsprogramma 1994-1998*", (1994), blz. 101.

⁹³ CDA, "*Wat echt telt - CDA verkiezingsprogramma 1994-1998*", (1994), blz. 100.

⁹⁴ CDA, "*Samenleven doe je niet alleen - CDA verkiezingsprogramma 1998-2002*" (1998), blz. 43.

⁹⁵ PvdA, "*Wat mensen bindt - PvdA verkiezingsprogramma 1994-1998*", (1994), blz. 51.

⁹⁶ D'66, "*Ruimte voor de toekomst - D'66 verkiezingsprogramma 1994-1998*", (1994), blz. 91.

⁹⁷ D'66, "*Ruimte voor de toekomst - D'66 verkiezingsprogramma 1994-1998*", (1994), blz. 91.

zonder dat er sprake is van een inperking van de beleidsvrijheid van lidstaten'.⁹⁸ Deze brigade zou uitgerust moeten worden om op zeer korte termijn in een conflict te intervenieren en geleidelijk teruggetrokken te worden naarmate een meer langdurige operatie haar taken overneemt.⁹⁹

Het is voor de hand liggend dat de partijen die zich het meest hebben uitgesproken op het gebied van de hervorming en samenstelling van, en de besluitvorming in de VR (D'66, PvdA) zich ook uitspreken voor een versterking van de militaire capaciteiten van dit orgaan. Het CDA, D'66 en de PvdA zijn de meest uitgesproken voorstanders van het in leven roepen van een permanente en onafhankelijke militaire capaciteit, hoewel dit alleen in de jaren negentig expliciet wordt benoemd. D'66 geeft aan dat het delegeren van vredetaken aan regionale veiligheidsorganisaties voor de partij ook een optie is. De VVD geeft in geen enkel programma haar standpunten ten aanzien van een permanente militaire VN capaciteit. Het is eveneens opmerkelijk dat alleen het CDA en D'66 een capaciteitsverbetering van de VN expliciet nastreven door meer samenwerking van de EU lidstaten in VN missies, terwijl de PvdA en de VVD deze optie in zijn geheel niet noemen. Dit duidt op een meer Europese oriëntatie van zowel het CDA als D'66.

Het is eveneens opvallend dat in de programma's na 1998 geen van de partijen nog terug komt op dit onderwerp. Dit zou kunnen duiden op een door het CDA en D'66 geaccepteerde politieke 'onmogelijkheid' om deze hervormingen te realiseren. Het is eveneens mogelijk dat dit onderwerp volgens de partijen na 1998 geen of weinig profilerende waarde had en zodoende in geen van de programma's is terug te vinden.

2.5 Concluderend

2.5.1 Programmatische overeenkomsten en verschillen

Hoewel de status van de VN-veiligheidsraad alleen door het CDA en de PvdA expliciet wordt benoemd geldt dit niet voor de voorgestane hervormingen van dit orgaan. Zowel D'66 als de PvdA zijn expliciet voorstander van hervormingen

---

⁹⁸ D'66, "*Bewogen in beweging- D'66 verkiezingsprogramma 1998-2002*", (1999), blz. 79.

⁹⁹ Idem, blz. 79.

van de VR op het gebied van de samenstelling, versterking van de capaciteiten en de besluitvorming. Het CDA laat zich echter niet uit over concrete hervormingen van de samenstelling van de VR maar is voorstander van de vergroting van de effectiviteit van de VN op het terrein van handhaving en herstel van de internationale vrede en veiligheid door een beter systeem van mandatering en de vergroting van (militaire) capaciteiten. De VVD snijdt dit punt in al haar programma's in het geheel niet aan.

In het voorgestane beleid van de partijen ten aanzien van de VR zijn zowel overeenkomsten als verschillen te constateren. Het voorgestane beleid van D'66 en de PvdA komt in grote mate overeen wat betreft de verhoging van het aantal leden van de VR en de keuze voor de nieuwe leden. Dit geldt eveneens voor de voorgestane hervormingen van de besluitvormingsprocedures en wens voor de totstandkoming van een permanente militaire capaciteit onder bevel van de VR zelf. Hoewel het CDA geen concrete hervormingen in samenstelling, besluitvorming of capaciteitsverbeteringen benoemt is de partij wel voorstander de effectiviteit van dit orgaan wil vergroten. Daarnaast sluit de partij zich in 2010 aan bij D'66 en de PvdA door het streven voor een permanente zetel voor de EU in haar programma op te nemen. Vergelijkingen met de VVD zijn niet te maken daar de partij zich in geen van de vijf verkiezingsprogramma's concreet uitlaat over haar mondiale veiligheidsbeleid.

2.5.2 Nationale belangen

Aan de hand van het aangepaste continuüm van Rozemond kan het volgende over de programma's vastgesteld worden. Zowel het CDA als de PvdA benoemen in hun programma's expliciet de unieke volkenrechtelijke status van de VN en haar organen, wat kan duiden op een normerend belang. D'66 en de PvdA dragen beide concrete en soms drastische politieke hervormingen – samenstelling, ledental, besluitvorming en capaciteiten - van de VR aan. Dit beleid is gericht op de versterking van internationaal toepasbare normen en principes - het volkenrechtelijk raamwerk – en wijzen derhalve op een normerend en een actief stabiliserend belang.

Tegelijkertijd wordt door de PvdA expliciet en het CDA impliciet opgemerkt dat internationaal optreden zonder een mandaat van de VR kan

plaatsvinden. Het benoemen van deze uitzondering lijkt gebaseerd te zijn op actieve humanitaire motieven of stabiliserende motieven.

Het streven van D'66 en de PvdA om een permanent militaire capaciteit te creëren onder bevel VR geeft aan dat actieve stabiliserende en humanitaire motieven een grote rol spelen bij deze partijen. Het CDA staat vooral een verhoogde effectiviteit voor waarbij mandaten sneller afgegeven kunnen worden en humanitaire interventies zodoende sneller kunnen plaatsvinden. Het belang van het volkenrechtelijk mandaat wordt bij het CDA en de PvdA, expliciet genoemd wat inhoudt dat zowel normerende als humanitaire belangen een rol spelen. Voor de VVD zijn wederom geen uitspraken mogelijk.

2.5.3 Oriëntatie van het beleid

De aandacht van de partijen in de programma's voor het mondiale veiligheidsbeleid was het grootst in 1994 en 1998 en nam daarna af. Dit heeft hoogstwaarschijnlijk te maken met de nog niet uitgekristalliseerde internationale veiligheidssituatie in de periode tot 1999 die de ontvankelijkheid van 'nieuwe' voorstellen' op dit gebied vergrootte. De lage profilerings- en wervingswaarde van dit onderwerp na 1998 zou eveneens kunnen hebben bijgedragen aan de verminderde aandacht. Na 1998 is zowel de NAVO als de EU uitgebreid en is een Europees veiligheids- en defensiebeleid in het leven geroepen. Hierdoor is de focus van van de partijen binnen het veiligheidsbeleid verschoven van mondiaal (VN) naar regionaal (NAVO en EU). De over de gehele linie afwezige aandacht van de VVD geeft aanleiding te stellen dat deze partij in zijn internationaal veiligheidsbeleid het minst mondiaal georiënteerd is.

Op basis van de voornemens ten aanzien van het mondiale veiligheidsbeleid kan opgemerkt worden dat D'66 en de PvdA het meest geëngageerd zijn met de mondiale kaders voor het veiligheidsbeleid. Het CDA is weliswaar voor versterking van de rol van de VN maar is hierin minder concreet. De VVD onthoudt zich van elk concreet standpunt op dit punt.

2.5.4 Programmatische continuïteit, verandering of polarisatie

Hoewel de aandacht van de partijen voor de VN en de VR na 1998 sterk afneemt kan geconstateerd worden dat er sprake is van een grote mate van continuïteit in

het beleid van de partijen, getuige de expliciete wens voor een permanente zetel voor de EU bij het CDA, D'66 en de PvdA. Daarnaast wordt er door geen van de vier partijen in de periode na 1998 nieuwe voorstellen gedaan om de huidige opzet van de VR ingrijpend te veranderen of die breken met eerdere voornemens. De verminderde aandacht en voorstellen voor hervormingen van de VR wijzen derhalve meer op een geaccepteerde onhaalbaarheid en op een verminderde profilerings- en wervingswaarde van dit onderwerp dan op een fundamentele beleidsverandering. Van een afbrokkelende consensus onder de partijen of een polarisatie van de standpunten ten aanzien van de VN is derhalve geen sprake. Integendeel, gezien de overname van het streven voor een permanente zetel voor de EU door het CDA in 2010 lijkt er eerder sprake te zijn van convergentie in de standpunten.

Hoofdstuk 3

Regionaal veiligheidsbeleid in de verkiezingsprogramma's

3.1 Inleiding

Zowel de NAVO als de voorlopers van de EU hebben in Nederland steeds op grote politieke en maatschappelijke steun hebben kunnen rekenen.¹⁰⁰ Desalniettemin heeft de NAVO tijdens de Koude Oorlog altijd de voorkeur genoten van opeenvolgende Nederlandse regeringen voor de internationale invulling van het Nederlandse veiligheidsbeleid. Dit was de zogeheten 'prioritering van de hoofdtaken'.¹⁰¹ Hoewel de val van de Muur en de hereniging van Duitsland deze Atlantische 'reflex' aanvankelijk deed versterken, heeft de desintegratie van de Sovjet-Unie het directe belang van de NAVO, in de vorm van Amerikaanse aanwezigheid in Europa, verminderd.¹⁰² Bovendien gingen de Europese NAVO-lidstaten op veiligheidsgebied meer en meer buiten de NAVO-structuur samenwerken. In 1992 verklaarden de lidstaten van de WEU, hoewel impotent tijdens de Koude Oorlog, zich in de stad Petersberg bereid om hun krijgsmachten ter beschikking te stellen voor het in WEU verband uitvoeren van de zogenaamde Petersbergtaken: humanitaire missies, vredeshandhaving en crisisbeheersing (inclusief het afdwingen van vrede).¹⁰³ Het belang van de NAVO leek verder af te nemen door de totstandkoming van de EU, waarin een verdragmatige basis werd gelegd voor een Gemeenschappelijk Buitenlands en Veiligheidsbeleid (GBVB) van de lidstaten.¹⁰⁴ Deze basis zette een ontwikkeling in gang die, op termijn en indien de Europese Raad hier met eenparigheid van stemmen toe zou besluiten, zou kunnen leiden tot een gemeenschappelijke defensiebeleid.¹⁰⁵

---

¹⁰⁰ Voerman, G., "*Nederlandse politieke partijen en de Europese Integratie*", in: *Nederlanders en Europa. Het referendum over Europese grondwet*, Aarts, H. en Kolk, H. van der, red., (Utrecht, 2005), blz. 44-63; Hellema, D.A., "*De buitenlandse politiek van Nederland. De Nederlandse rol in de wereldpolitiek*", (Utrecht, 2006), blz. 358.

¹⁰¹ Colijn, K. & Homan, K., '*Verkennen, Verkiezen, Heroverwegen*', (Clingendael, Mei 2010), blz. 4, 22.

¹⁰² Hellema, D.A., "*De buitenlandse politiek van Nederland. De Nederlandse rol in de wereldpolitiek*", (Utrecht, 2006), blz. 358; Wielenga, F., "*Van vijand tot bondgenoot, Nederland en Duitsland na 1945*", (Amsterdam, 1999), blz. 364, 372.

¹⁰³ *Verdrag op de Europese Unie*, Artikel 17.

¹⁰⁴ Howorth, J., "*Security and defense policy in the European Union*", (Basingstoke, 2007), blz. 212.

¹⁰⁵ *Verdrag op de Europese Unie*, Artikel 42.

De NAVO-lidstaten, inclusief de VS, zette in 1993 eveneens een transformatie in gang dat het zwaartepunt van de operationele taken van het bondgenootschap zou doen verschuiven van het garanderen van de veiligheid van het verdragsgebied naar het realiseren van veiligheid erbuiten, 'out-of-area'. Deze verschuiving betekende ook een transformatie voor de krijgsmachten van de lidstaten. Deze waren ingericht op territoriale verdediging tegen een conventionele communistische dreiging en moesten omgevormd worden tot expeditionaire organisaties. Desalniettemin bleef de besluitvorming binnen de NAVO op basis van consensus tot stand komen en bleven de lidstaten zelf bepalen in hoeverre en onder welke voorwaarden zij zouden bijdragen. Deze transformatie bleek in de jaren negentig niet alleen noodzakelijk maar presenteerde toentertijd een nieuwe bestaansreden voor zowel de NAVO als de nationale krijgsmachten: het was 'out-of-area of out-of-busines'. Sindsdien heeft het bondgenootschap militaire operaties uitgevoerd in Bosnië (1995) Kosovo (1999), Afghanistan (vanaf 2004) en Libië (2011).¹⁰⁶

De Petersbergtaken werden in 1997 opgenomen in het Verdrag van Amsterdam en in 1999 kreeg het GBVB de beschikking over een geïnstitutionaliseerd Europees Veiligheids en Defensie Beleid (EVDB). In 2003 kwamen de NAVO en de EU in de Berlijn-Plus samenwerkingsakkoorden overeen dat de EU toegang zou hebben tot de operationele planning van de NAVO, de EU kan beschikken over vermogens van de NAVO en gemeenschappelijke middelen en de defensieplanning van de NAVO wordt aangepast zodat die ook operaties van de EU kan uitvoeren.¹⁰⁷ Sinds 2003 zijn er 24 kleinschalige, militaire en civiele missies buiten het EU grondgebied opgezet.¹⁰⁸ Daarnaast is de WEU, na een lang voorspel, uiteindelijk in 2009 door de EU worden opgenomen. Hoewel de EU de operationele capaciteiten en geloofwaardigheid van de NAVO nog steeds niet kan evenaren en van een werkelijk gemeenschappelijk beleid tot op heden nog niet is gerealiseerd, is de ontwikkeling in deze richting steeds sterker

---

¹⁰⁶ Bron: NATO website: http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_52060.htm; geopend: , 27-12-2011.

¹⁰⁷ Howorth, J., "*Security and defense policy in the European Union*", (Basingstoke, 2007), blz. 9, 34.

¹⁰⁸ Bron: EU website: <http://consilium.europa.eu/eeas/security-defence/eu-operations.aspx?lang=en>; geopend 27-12-211.

geworden.¹⁰⁹

Nederland heeft als lidstaat van beide organisaties een rol gespeeld in de uitbreiding en invulling van beide organisaties en het is derhalve relevant de opstelling van de Nederlandse politieke partijen gedurende deze periode ten aanzien van deze organisaties inhoudelijk te vergelijken.

3.2 Raamwerk voor de vergelijkende analyse

Dit hoofdstuk zal in de eerste plaats de programmatische overeenkomsten, verschillen en verschuivingen identificeren en nagegaan in hoeverre er sprake is van continuïteit, verandering of polarisering in de beleidsvoornemens van de partijen. Zodoende kan tegelijkertijd de oriëntatie van de partijen – Atlantisch of Europees - geduid worden. In de derde plaats zullen de motieven waarop de partijen hun beleidsvoornemens baseren - concurrerend, stabiliserend, normerend en humanitair – in kaart worden gebracht en nagegaan worden in welke mate zij deze belangen passief of actief nastreven.

Het debat ten aanzien van regionale samenwerking op veiligheidsgebied wordt geschetst door twee perspectieven. In de ‘Europese visie’ beschikt de EU over (aan de VS gelijkwaardige) militaire capaciteiten en de autonomie deze in te zetten. Deze visie impliceert de opbouw van een volledig operationele en onafhankelijke Europese defensieorganisatie (met capaciteiten vergelijkbaar met de VS) waarbij niet alleen sprake is van samenwerking op dit gebied maar ook van de overdracht van nationale bevoegdheden. De trans-Atlantische samenwerking zou zodoende tussen de EU en de VS moeten plaatsvinden. In de ‘Atlantische visie’ wordt de inbreng en het leiderschap van de VS in de NAVO als onmisbaar beschouwd. De Europese staten dragen in deze visie op nationale basis wel bij aan het bondgenootschap (burden-sharing), maar accepteren het Amerikaanse leiderschap en blijven zodoende afhankelijk van de Amerikaanse capaciteiten en wil deze in te zetten. De veiligheidspolitiek blijft in deze visie de exclusieve bevoegdheid van de lidstaten en samenwerking vindt plaats zonder de overdracht van bevoegdheden. In de praktijk liggen de visies van de politieke

---

¹⁰⁹ Kaukeleire, S. & MacNaughtan, J., “*The foreign policy of the European Union*”, (Basingstoke, 2008), blz. 46, 186.

partijen op het regionale veiligheidsbeleid hier tussen of vormen zij een combinatie van de twee. De inhoudelijke vergelijking van de programma's zal aan de hand van de volgende twee vraagstellingen plaatsvinden.

1. Welk multilaterale kader – NAVO of EU – is volgens de partij het meest geschikt om het Nederlandse regionale veiligheidsbeleid (op de lange termijn) primair in vorm te geven? Wat zijn hiervoor de belangrijkste overwegingen?
2. Zijn er hervormingen die de partij in een van deze organisaties wil bewerkstelligen? Zo ja, welke?
  - Politieke hervormingen/besluitvorming?
  - Capaciteiten/ Operationele taken?

Allereerst zullen de beleidsvoornemens ten aanzien van het regionale veiligheidsbeleid in het kader van de NAVO worden behandeld en vervolgens die ten aanzien van de EU. De programma's komen steeds op chronologische wijze aan de orde komen en de partijen op basis van de ingenomen standpunten. Voorkeur voor een nationale, Nederlandse bijdrage aan de NAVO getuigt van een overwegend Atlantische oriëntatie, voorkeur voor een gemeenschappelijke bijdrage in het kader van de EU getuigt van een overwegend Europese oriëntatie.

3.3 De NAVO in de verkiezingsprogramma's 1994-2010

Ondanks het schijnbaar afgenomen belang van de NAVO houden de programma's gedurende de onderzoeksperiode zonder uitzondering, in meer of minder uitgesproken bewoordingen, vast aan de NAVO. Alle partijen benoemen de stabiliserende werking van deze organisatie voor de Europese veiligheid, niet in de laatste plaats vanwege de wezenlijke bijdrage van de VS. Desalniettemin zijn er grote verschillen in de toon van de programma's op te merken, die wellicht in direct verband staan met het voorgestane beleid van de partijen ten aanzien van de EU. Deze verschillen worden geaccentueerd door het wel of niet benoemen van hervormingen in de opzet, besluitvorming of operationele taken van deze organisaties.

De programma's van de VVD zijn van de vier partijen zowel het meest concreet als beknopt. In het regionale beleid van de VVD is de NAVO het primaire

multilaterale kader voor de formulering en uitvoering van de Nederlandse veiligheidspolitiek, zowel binnen als buiten het verdragsgebied. In vrijwel elk programma benoemd de partij de NAVO als de 'hoeksteen' van het Nederlandse veiligheidsbeleid, waarbij steeds het belang de 'strategische band' met de VS 'stevig verankerd' te houden wordt benadrukt.¹¹⁰ Andere veiligheidsorganisaties als de VN, de WEU, de EU passeren wel de revue maar kunnen volgens de VVD slechts 'een bijdrage leveren aan het realiseren van de doeleinden van het veiligheidsbeleid'.¹¹¹

Ten aanzien van het functioneren van de NAVO of de samenwerking met andere veiligheidsorganisaties heeft de VVD in de programma's tot 2006 geen voorstellen of beleidsvoornemens opgenomen, wat op zich zelf het primaat van deze organisatie voor de VVD aangeeft. In het programma van 2010 wordt voor het eerst expliciet gepleit voor een 'waar mogelijk' eensgezinde opstelling van de VS en de EU binnen de NAVO en de VN en voor meer 'common funding en burden sharing' in het geval van NAVO-missies.¹¹² Waar het gaat om Nederlandse deelname aan internationale operaties stelt de VVD 'bij voorkeur deel te nemen aan internationale operaties die worden uitgevoerd door of onder leiding staan van de NAVO, zo mogelijk gemandateerd door de Veiligheidsraad'.¹¹³ Over de uitbreiding van het bondgenootschap is de VVD, met uitzondering van 1994, toen het niet verder ging dan het aanbieden van nauwe samenwerking, evenwel steeds voorstander geweest. Op voorwaarde dat de 'stabiliteit van het bondgenootschap niet werd aangetast'¹¹⁴ en de uitbreiding 'geen doel op zich

---

¹¹⁰ VVD, "*Nederland moet weer aan de slag - VVD verkiezingsprogramma 1994-1998*", (1994), blz. 27; VVD, "*Investeren in uw toekomst - VVD verkiezingsprogramma 1998-2002*", (1998), blz. 41; VVD, "*Ruimte, respect en vooruitgang - VVD verkiezingsprogramma 2002-2006*", (2002), blz. 46; VVD, "*Orde op zaken - VVD verkiezingsprogramma 2010-2014*", (2010), blz. 37.

¹¹¹ VVD, "*Nederland moet weer aan de slag - VVD verkiezingsprogramma 1994-1998*", (1994), blz. 27; VVD, "*Ruimte, respect en vooruitgang - VVD verkiezingsprogramma 2002-2006*", (2002), blz. 46; VVD, "*Orde op zaken - VVD verkiezingsprogramma 2010-2014*", (2010), blz. 40.

¹¹² VVD, "*Orde op zaken - VVD verkiezingsprogramma 2010-2014*", (2010), blz. 40.

¹¹³ VVD, "*Orde op zaken - VVD verkiezingsprogramma 2010-2014*", (2010), blz. 37, 40

¹¹⁴ VVD, "*Nederland moet weer aan de slag - VVD verkiezingsprogramma 1994-1998*", (1994), blz. 27; VVD, "*Investeren in uw toekomst - VVD verkiezingsprogramma 1998-2002*", (1998), blz. 41; VVD, "*Ruimte, respect en vooruitgang - VVD verkiezingsprogramma 2002-2006*", (2002), blz. 46.

zelf' was.¹¹⁵

De programma's van het CDA zijn gedurende de onderzoeksperiode eveneens sterk Atlantisch georiënteerd, met het verschil dat het CDA wel pleit voor veiligheidspolitieke samenwerking in Europees kader. De partij beschrijft het bondgenootschap in 1994 als het 'hoofdinstrument van het veiligheidsbeleid', in 1998 als 'onmisbaar voor het garanderen van de politieke en militaire veiligheid en stabiliteit in Europa en voor de zekerheid van Midden- en Oost-Europese landen' en in 2010 als een 'militair bondgenootschap dat staat voor de verdediging van onze gedeelde waarden en daarmee het hart vormt van het Nederlandse externe veiligheidsbeleid'.¹¹⁶ Hierbij wordt, net als bij de VVD, het belang van de VS consistent benadrukt. Het CDA ziet de 'blijvende betekenis van de NAVO gelegen in de mate van militaire integratie onder de bondgenoten en de betrokkenheid van de VS bij de Europese veiligheid'.¹¹⁷

In tegenstelling tot de VVD pleit het CDA vanaf 1994 steeds voor een verbetering van de samenwerking tussen de NAVO en de WEU, EU en de OVSE.¹¹⁸ Het CDA is tevens expliciet voorstander van een 'NAVO die evolueert van een klassiek veiligheidspact naar een bondgenootschap dat ook op terreinen van conflictpreventie en opbouw een belangrijke rol heeft en expertise ontwikkelt'.¹¹⁹ Steun voor de uitbreiding van het bondgenootschap in oostelijke richting, mits de staten voldoen aan de 'criteria van democratie, van naleving van de rechten van de mens, de bereidheid hebben afstand te doen van territoriale aanspraken op buurlanden en bereid zijn deel te nemen aan de geïntegreerde militaire structuur', is voor het CDA steeds vanzelfsprekend geweest.¹²⁰

---

¹¹⁵ VVD, "*Investeren in uw toekomst – VVD verkiezingsprogramma 1998-2002*", (1998), blz. 41; VVD, "*Ruimte, respect en vooruitgang – VVD verkiezingsprogramma 2002-2006*", (2002), blz. 46.

¹¹⁶ CDA, "*Slagvaardig en samen – CDA verkiezingsprogramma 2010-2015*", (2010), blz. 92; CDA, "*Samenleven doe je niet alleen – CDA verkiezingsprogramma 1998-2002*" (1998), blz. 42.

¹¹⁷ CDA, "*Wat echt telt – CDA verkiezingsprogramma 1994-1998*", (1994), blz. 101; CDA, "*Samenleven doe je niet alleen – CDA verkiezingsprogramma 1998-2002*" (1998), blz. 42; CDA, "*Slagvaardig en samen – CDA verkiezingsprogramma 2010-2015*", (2010), blz. 92.

¹¹⁸ CDA, "*Wat echt telt – CDA verkiezingsprogramma 1994-1998*", (1994), blz. 96; CDA, "*Samenleven doe je niet alleen – CDA verkiezingsprogramma 1998-2002*" (1998), blz. 42, 43.

¹¹⁹ CDA, "*Vertrouwen in elkaar. Vertrouwen in Nederland – CDA verkiezingsprogramma 2006-2011*", (2006), blz. 18.

¹²⁰ CDA, "*Wat echt telt – CDA verkiezingsprogramma 1994-1998*", (1994), blz. 101; CDA, "*Samenleven doe je niet alleen – CDA verkiezingsprogramma 1998-2002*" (1998), blz. 42

De PvdA is vooral in haar programma's van de jaren negentig aanzienlijk minder Atlantisch georiënteerd dan de VVD en het CDA. Het veiligheidsbeleid van de PvdA is evenwel te omschrijven als een tweesporenbeleid waarin zowel de instandhouding en uitbreiding van de NAVO wordt nagestreefd als de krachtige ontwikkeling van een gemeenschappelijk Europees veiligheidsbeleid. In de jaren negentig houdt de PvdA vast aan dit tweesporenbeleid, waarbij de nadruk ligt op de ontwikkeling van een Europese structuur. In 1994 maakt de PvdA duidelijk dat in de eerste plaats de 'samenwerking tussen Europese landen op het gebied van veiligheid moet worden versterkt', maar 'dat dit kan gebeuren met behoud van de cohesie van de NAVO'.¹²¹ Dat jaar ziet de PvdA in de 'verminderde presentie van de VS en de slinkende defensie budgetten' 'een extra argument om de geïntegreerde militaire structuur van de NAVO intact te laten'.¹²²

Desalniettemin ziet de PvdA de uitbreiding van de NAVO als instrumenteel voor het wegnemen van het 'veiligheidsvacuüm' en het bewerkstelligen van duurzame vrede en stabiliteit. Dit punt komt ook in de programma's van 1998 en 2002 duidelijk naar voren.¹²³ Hoewel de toon van de partij ten aanzien van de NAVO en de VS in de programma's van 2006 als gevolg van de oorlog in Irak merkbaar minder positief is te noemen,¹²⁴ stelt de partij in 2010 toch dat 'Nederland een toegewijd NAVO-lid is en blijft'.¹²⁵ In de programma's van 2006 en 2010 komt de voorkeur voor een Europese oriëntatie evenwel minder nadrukkelijk naar voren.

Voorgestelde hervormingen en beleidsvoornemens ten aanzien van het functioneren van de NAVO beperken zich in de jaren negentig tot de noodzaak voor uitbreiding en samenwerking met de WEU. In 2006 voegt de partij hier aan toe dat de capaciteit van de NAVO verder dient te worden aangepast 'aan de nieuwe behoeften voor operaties in crisisgebieden en de versterking van

---

¹²¹ PvdA, "*Wat mensen bindt - PvdA verkiezingsprogramma 1994-1998*", (1994), blz. 42.

¹²² PvdA, "*Wat mensen bindt - PvdA verkiezingsprogramma 1994-1998*", (1994), blz. 42

¹²³ PvdA, "*Een wereld te winnen - PvdA verkiezingsprogramma 1998-2002*", (1998), blz. 66; PvdA, "*Samen voor de toekomst - PvdA verkiezingsprogramma 2002-2006*", (2002), blz. 64.

¹²⁴ 'Door de oorlog in Irak is de samenwerking tussen Europa en de VS onder druk komen te staan. We moeten samen de strategie bepalen: dus niet Europese soldaten voor Amerikaanse plannen';

PvdA, "*Het Nederland van Morgen - PvdA verkiezingsprogramma 2006-2010*", (2006), blz. 53.

¹²⁵ PvdA, "*Iedereen telt mee - PvdA verkiezingsprogramma 2010-2014*", (2010), blz. 76.

democratiseringsprocessen'.¹²⁶ In 2010 vraagt de partij aandacht in de discussie over het nieuwe Strategisch Concept voor 'de verdeling van taken en verantwoordelijkheden bij NAVO-operaties buiten het eigen grondgebied, de functie van kernwapens in de collectieve verdediging van het NAVO-gebied, de rol van de NAVO in het veiligstellen van de aanvoer van energie en grondstoffen en de veiligheid van telecommunicatie-infrastructuur tegen aanvallen via internet'.¹²⁷ Ook stelt de PvdA dat jaar, wellicht als reactie op de oorlogen in Irak en Afghanistan, dat de NAVO 'terughoudend moet zijn in het ondernemen van militaire acties buiten het eigen grondgebied'.¹²⁸

De programma's van D'66 benaderen het beleid van de PvdA met het verschil dat D'66 expliciet pleit voor een geleidelijk overgang naar de EU als het 'centrale kader voor het formuleren en uitvoeren van het buitenlandse beleid in zijn volle breedte, dus inclusief op termijn een gemeenschappelijk defensiebeleid'.¹²⁹ Echter, 'omdat het machtsevenwicht in het nieuwe, grotere en ongedeelde Europa, en de daarvan af te leiden spelregels voor een gemeenschappelijk Europees veiligheidsbeleid, nog niet zijn uitgekristalliseerd' ziet de partij de NAVO en de bijdragen van de VS 'voorlopig als essentieel'.¹³⁰ In afwachting van een operationeel EU kader 'moet de ontwikkeling van de WEU Europa reeds op korte termijn de mogelijkheid geven zonodig zelfstandig en in nauwe afstemming met de NAVO bondgenoten op te treden'. D'66 neemt evenwel expliciet in haar programma op 'geen tegenstelling tussen een Europese en Atlantische oriëntatie' te zien. 'Als Europa de samenwerking met de VS wil behouden zal zij zich als een volwaardige partner moeten manifesteren'.¹³¹

D'66 is bovendien de enige partij die sinds 1994 de transformatie van de NAVO aan de orde stelt. Met vooruitziende blik stelt de partij dat 'de NAVO meer gericht worden op het vervullen van crisis beheersingstaken' en dat de invulling van het bondgenootschap 'minder op militaire en meer op politieke

---

¹²⁶ PvdA, *"Het Nederland van Morgen - PvdA verkiezingsprogramma 2006-2010"*, (2006), blz. 53.

¹²⁷ PvdA, *"Iedereen telt mee - PvdA verkiezingsprogramma 2010-2014"*, (2010), blz. 76-77.

¹²⁸ PvdA, *"Iedereen telt mee - PvdA verkiezingsprogramma 2010-2014"*, (2010), blz. 77.

¹²⁹ D'66, *"Ruimte voor de toekomst - D'66 verkiezingsprogramma 1994-1998"*, (1994), blz. 90, zie ook blz. 89, 91, 92.

¹³⁰ D'66, *"Ruimte voor de toekomst - D'66 verkiezingsprogramma 1994-1998"*, (1994), blz. 92.

¹³¹ D'66, *"Ruimte voor de toekomst - D'66 verkiezingsprogramma 1994-1998"*, (1994), blz. 90.

samenwerking dient te komen liggen'.¹³² De partij stelt in 1998 dat Nederland binnen de NAVO zou 'moeten pleiten voor minder terughoudendheid inzake de rol die de NAVO zou kunnen spelen bij vredesoperaties buiten het verdragsgebied'.¹³³ Dit voornemen komt ook in de programma's van 2002 en 2010 naar voren.¹³⁴ Het voornemen de NAVO in oostelijke richting uit te breiden wordt door de partij in alle programma's steeds gesteund.¹³⁵

3.4 De EU in de verkiezingsprogramma's 1994-2010

Met de inwerkingtreding van de EU en het GBVB was de keuze om het Nederlandse regionale veiligheidsbeleid primair in Europees kader te formuleren en uit te voeren tot de mogelijkheden gaan behoren. Dit stelde de partijen voor de keuze zich overwegend te oriënteren op de NAVO, de EU of een beleid na te streven waarin het beleid in beide kaders vormgegeven zou worden.

De oriëntatie van D'66 lijkt gemakkelijk te duiden. De partij profileert zich sinds 1994 door consistent in haar programma's op te nemen dat Europa op veiligheidsgebied steeds meer op eigen benen dient te staan. Het voornemen de taken van de WEU onder te brengen bij de EU, wat evenwel een geleidelijk proces zal zijn waarbij gaandeweg ook sprake zal zijn van 'meerderheidsbesluitvorming', wordt in de programma's steeds opgenomen.¹³⁶ Een Europees veiligheids- en defensiebeleid moet zich volgens D'66 evenwel niet ontwikkelen tot een concurrent van de NAVO, maar als kader voor operaties waaraan de Noord-Amerikaanse NAVO-partners niet willen deelnemen. Wanneer die ontwikkeling op gang komt, is een intensivering van de trans-

---

¹³² D'66, "*Ruimte voor de toekomst - D'66 verkiezingsprogramma 1994-1998*", (1994), blz. 92.

¹³³ D'66, "*Bewogen in beweging- D'66 verkiezingsprogramma 1998-2002*", (1999), blz. 80.

¹³⁴ D'66, "*Bewogen in beweging- D'66 verkiezingsprogramma 1998-2002*", (1999), blz. 73;

D'66, "*Toekomst in eigen hand- D'66 verkiezingsprogramma 2002-2006*", (2002), blz. 23;

D'66, "*We willen het anders- D'66 verkiezingsprogramma 2010-2014*", (2010), blz. 85, 86.

¹³⁵ D'66, "*Ruimte voor de toekomst - D'66 verkiezingsprogramma 1994-1998*", (1994), blz. 90,

92; D'66, "*Bewogen in beweging- D'66 verkiezingsprogramma 1998-2002*", (1999), blz. 73;

D'66, "*Toekomst in eigen hand- D'66 verkiezingsprogramma 2002-2006*", (2002), blz. 23;

D'66, "*We willen het anders- D'66 verkiezingsprogramma 2010-2014*", (2010), blz. 85, 86.

¹³⁶ D'66, "*Ruimte voor de toekomst - D'66 verkiezingsprogramma 1994-1998*", (1994), blz. 90,

92. Zie ook: D'66, "*Bewogen in beweging- D'66 verkiezingsprogramma 1998-2002*", (1999),

blz. 73; D'66, "*Toekomst in eigen hand- D'66 verkiezingsprogramma 2002-2006*", (2002), blz.

23; D'66, "*We willen het anders- D'66 verkiezingsprogramma 2010-2014*", (2010), blz. 85, 86.

Atlantische consultaties een absolute voorwaarde.¹³⁷ D'66 streeft naar 'een evenwichtiger partnerschap met de oude en nieuwe grootmachten' en wil dat de EU en de VS 'tezamen een wereldwijde rechtsorde bevorderen'.¹³⁸ Het in 1994 en 1998 opgenomen voornemen voor een permanente zetel voor de EU in de Veiligheidsraad moet ook in dat licht gezien worden.¹³⁹ De uitbreiding van de EU komt in alle programma's derhalve ook steeds in krachtige bewoordingen aan bod.¹⁴⁰

Het beleid van de PvdA komt sterk overeen met dat van D'66, met het verschil dat de PvdA het voornemen de EU geleidelijk tot het centrale kader voor het veiligheidsbeleid niet expliciet opneemt in haar programma's. Ook het voornemen om in het GBVB van meerderheidsbesluitvorming gebruik te maken is in geen van de programma's opgenomen. De partij pleit in de jaren negentig evenwel voor zowel verbeterde operationele samenwerking in Europees kader als verbeteringen in het verdrag, dat nog 'vele ontsnappingsroutes' kent.¹⁴¹ De keuze om het gemeenschappelijk Europees beleid te versterken is niet om op militaire voet van gelijkheid met de VS te komen, maar omdat de partij 'het gevaar van versplintering in Europa groter acht dan dat van blokvorming'.¹⁴² Het in 1994 en 2002 opgenomen voornemen de EU van een permanente zetel in de Veiligheidsraad te voorzien moet ook in dat licht gezien worden.¹⁴³ Hoewel deze Europese oriëntatie in de programma's na 1994 minder nadrukkelijk is opgenomen, is zij in 1998 en 2002 geenszins afwezig. De uitbreiding van de EU met centraal- en Oost-Europese landen kan in de programma's eveneens steeds op de steun van de PvdA rekenen en wordt, tezamen met de uitbreiding van de

---

¹³⁷ D'66, "*Bewogen in beweging- D'66 verkiezingsprogramma 1998-2002*", (1999), blz. 73.

¹³⁸ D'66, "*Het gaat om mensen- D'66 verkiezingsprogramma 2006-2010*", (2006), blz. 90;

D'66, "*We willen het anders- D'66 verkiezingsprogramma 2010-2014*", (2010), blz. 85.

¹³⁹ D'66, "*Ruimte voor de toekomst - D'66 verkiezingsprogramma 1994-1998*", (1994), blz. 89, 91. Zie ook: D'66, "*Bewogen in beweging- D'66 verkiezingsprogramma 1998-2002*", (1999), blz. 72-73.

¹⁴⁰ D'66, "*Ruimte voor de toekomst - D'66 verkiezingsprogramma 1994-1998*", (1994), blz. 90,

92. Zie ook: D'66, "*Bewogen in beweging- D'66 verkiezingsprogramma 1998-2002*", (1999), blz. 72,73; D'66, "*Toekomst in eigen hand- D'66 verkiezingsprogramma 2002-2006*", (2002), blz. 23;

¹⁴¹ PvdA, "*Een wereld te winnen- PvdA verkiezingsprogramma 1998-2002*", (1998), blz. 41.

¹⁴² PvdA, "*Wat mensen bindt - PvdA verkiezingsprogramma 1994-1998*", (1994), blz. 41-42; PvdA, "*Samen voor de toekomst - PvdA verkiezingsprogramma 2002-2006*", (2002), blz. 66.

¹⁴³ PvdA, "*Wat mensen bindt - PvdA verkiezingsprogramma 1994-1998*", (1994), blz. 41-42; PvdA, "*Samen voor de toekomst - PvdA verkiezingsprogramma 2002-2006*", (2002), blz. 66.

NAVO, in 1998 expliciet benoemd als de primaire veiligheidsstrategie van de partij.¹⁴⁴ Vier jaar later stelt de partij voor ‘een Europese interventiemacht die in samenwerking met de NAVO en de VN vredesoperaties kan uitvoeren’ in het leven te roepen.¹⁴⁵ In 2006 en 2010 laat de PvdA evenwel haar nadrukkelijke Europese oriëntatie van de jaren negentig achterwege door te stellen het veiligheidsbeleid in zowel VN, NAVO als EU verband vorm te geven, zonder hier een voorkeur bij te vermelden.¹⁴⁶

Hoewel het CDA in haar programma’s duidelijk de voorkeur geeft aan de NAVO voor het formuleren en uitvoeren van het Nederlandse veiligheidsbeleid ziet de partij vanaf 1994 het belang van een ‘specifieke Europese veiligheidsconceptie’ evenwel toenemen. Dat jaar de noemt de partij ‘de totstandkoming van een geloofwaardig en effectief veiligheidsbeleid van de EU dringend noodzakelijk’.¹⁴⁷ Vier jaar later is de partij voorstander van versterking van de (op dat moment actuele) ‘Europese defensie-identiteit’ en pleit voor een uiteindelijk opname van de WEU in de EU’.¹⁴⁸ In 2002 stelt de partij dat het beleid dient te worden ‘vormgegeven in het kader van de EU en van de NAVO’ maar uit zij toch de wens voor ‘een betere samenhang en afstemming op Europees niveau van externe betrekkingen en veiligheidsvraagstukken’.¹⁴⁹ Ook in 2006 en 2010 stelt het CDA dat de ‘samenwerking tussen de landen van de EU op defensiegebied moet verbeteren’ door ‘meer afstemming van het buitenlands en defensiebeleid [...] met een breed mandaat en een proactieve agenda’.¹⁵⁰

Ten aanzien van het functioneren van het GBVB of de samenwerking met andere internationale veiligheidsorganisaties vraagt het CDA in 2006 om een

---

¹⁴⁴ CDA, “*Samenleven doe je niet alleen – CDA verkiezingsprogramma 1998-2002*” (1998), blz. 66.

¹⁴⁵ PvdA, “*Samen voor de toekomst – PvdA verkiezingsprogramma 2002-2006*”, (2002), blz. 65.

¹⁴⁶ PvdA, “*Het Nederland van Morgen – PvdA verkiezingsprogramma 2006-2010*”, (2006), blz. 53-54; PvdA, “*Iedereen telt mee - PvdA verkiezingsprogramma 2010-2014*”, (2010), blz. 73, 76.

¹⁴⁷ CDA, “*Wat echt telt – CDA verkiezingsprogramma 1994-1998*”, (1994), blz. 956, 101.

¹⁴⁸ CDA, “*Samenleven doe je niet alleen – CDA verkiezingsprogramma 1998-2002*” (1998), blz. 41.

¹⁴⁹ CDA, “*Betrokken samenleving. Betrouwbare overheid - CDA verkiezingsprogramma 2002-2006*”, (2002), blz. 69.

¹⁵⁰ CDA, “*Vertrouwen in elkaar. Vertrouwen in Nederland - CDA verkiezingsprogramma 2006-2011*”, (2006), blz. 69. 2010 -89

‘betere taak- en werkverdeling tussen de krijgsmachten’ van de EU en dat de kosten van militaire EU missies ‘door alle lidstaten in evenredigheid gedragen dienen te worden’.¹⁵¹ In 2010 wordt voor het eerst het streven naar een permanente zetel van de EU in de Veiligheidsraad in het programma opgenomen.¹⁵² Hiermee volgt het CDA de in 1994 door D’66 en de PvdA ingezette lijn. Het voornemen om in het GBVB ook gebruik te maken van meerderheidsbesluitvorming is echter in geen enkel programma opgenomen. De uitbreiding van de EU kan in de CDA programma’s evenwel steeds op steun rekenen.¹⁵³

De uitgesproken Atlantische voorkeur van de VVD is tevens af te lezen aan de opgenomen voornemens ten aanzien van de invulling van het veiligheidsbeleid in het kader van de EU. Hoewel het programma van 1994 de totstandkoming van een gezamenlijke aanpak in de buitenlandse politiek ‘dringend nodig’ noemt, is het evenwel duidelijk dat de VVD het veiligheidsbeleid hier niet toe rekent.¹⁵⁴ In geen van de programma’s pleit de VVD voor de totstandkoming of versterking van een Europees veiligheidsbeleid. In 2002 kiest de partij zelfs voor een zeer harde lijn door te stellen dat ‘de effectiviteit van het GBVB en het vermogen van Europese landen een bijdrage te leveren aan internationale crisisbeheersing primair in het kader van Atlantische relaties en NAVO-samenwerking’ vergroot dient te worden en dat er ‘geen aparte Europese militaire infrastructuur [dient] te worden opgebouwd die NAVO-middelen doubleert’.¹⁵⁵ Deze lijn wordt in 2006 genuanceerd met het voornemen dat ‘Nederland in de VN, de NAVO en de EU een betrouwbare bondgenoot en partner moet blijven’.¹⁵⁶ In 2010 wordt voor het

---

¹⁵¹ CDA, *“Vertrouwen in elkaar. Vertrouwen in Nederland - CDA verkiezingsprogramma 2006-2011”*, (2006), blz. 69, 99.

¹⁵² CDA, *“Slagvaardig en samen - CDA verkiezingsprogramma 2010-2015”*, (2010), blz. 90.

¹⁵³ CDA, *“Wat echt telt - CDA verkiezingsprogramma 1994-1998”*, (1994), blz. 98; CDA, *“Samenleven doe je niet alleen - CDA verkiezingsprogramma 1998-2002”* (1998), blz. 7, 42; CDA, *“Betrokken samenleving. Betrouwbare overheid - CDA verkiezingsprogramma 2002-2006”*, (2002), blz. 55; CDA, *“Vertrouwen in elkaar. Vertrouwen in Nederland - CDA verkiezingsprogramma 2006-2011”*, (2006), blz. 97.

¹⁵⁴ VVD, *“Nederland moet weer aan de slag - VVD verkiezingsprogramma 1994-1998”*, (1994), blz. 27.

¹⁵⁵ VVD, *“Ruimte, respect en vooruitgang - VVD verkiezingsprogramma 2002-2006”*, (2002), blz. 47.

¹⁵⁶ VVD, *“Voor een samenleving met ambitie - VVD verkiezingsprogramma 2006-2010”*, (2006), blz. 4.

eerst gepleit voor meer samenwerking tussen de EU en de VS en de EU en de NAVO en – waar mogelijk – voor een eensgezinde opstelling van de VS en de EU in de VN en de NAVO.¹⁵⁷ Hoewel de uitbreiding van de EU sinds 1994 op de steun van de VVD heeft kunnen rekenen is met de inwerkingtreding van het Verdrag van Lissabon voor de VVD evenwel een einde gekomen aan zowel de ‘uitbreiding als het institutionele gesleutel’.¹⁵⁸

3.5 Concluderend

3.5.1 Atlantische of Europese oriëntatie

De programmatische standpunten en voornemens van de VVD geven blijk van een sterke Atlantische oriëntatie. Samenwerking in Europees kader dient volgens de partij uitsluitend plaats te vinden wanneer dit ten gunste komt van de Atlantische samenwerking en geen duplicatie inhoudt. Voor het CDA blijft de NAVO eveneens het ‘hoofdinstrument’ maar de partij ziet het belang van een specifieke Europese veiligheidsconceptie toenemen. De partij pleit in de programma’s voor zowel verbeterde Europese samenwerking op het gebied van veiligheid als verbeterde samenwerking tussen de NAVO, de EU en WEU. Het tweesporenbeleid van het CDA geeft desalniettemin blijk van een sterke Atlantisch oriëntatie.

Bij de PvdA laat is eveneens sprake van een tweesporenbeleid maar hierbij ligt het zwaartepunt, vooral in de jaren negentig, duidelijk in Europa. Deze Europese oriëntatie zwakt evenwel af in de programma’s na 2002. Dit is opmerkelijk omdat gezien de binnenlandse politieke spanningen omtrent de oorlog in Irak en de Nederlandse deelname aan de NAVO missie in Afghanistan - waar de PvdA geen voorstander van was - een nadrukkelijke Europese oriëntatie als reactie verwacht zou worden. De PvdA laat desalniettemin na de millenniumwisseling een verschuiving zien van een overwegend Europese oriëntatie naar een beleid waarin geen expliciete voorkeur meer wordt uitgesproken.

De inwerkingtreding van de EU en het GBVB betekende voor D’66 dat de EU geleidelijk het centrale kader voor de formulering en uitvoering van het

---

¹⁵⁷ VVD, “*Orde op zaken - VVD verkiezingsprogramma 2010-2014*”, (2010), blz. 37.

¹⁵⁸ VVD, “*Orde op zaken - VVD verkiezingsprogramma 2010-2014*”, (2010), blz. 38.

regionale veiligheidsbeleid diende te worden. Dit voornemen is in alle programma's opgenomen. Hoewel D'66, net als de PvdA, ook een tweesporenbeleid nastreeft met een nadrukkelijke Europese oriëntatie is de partij hier niet alleen concreter en meer vergaand in, zij blijft hierin ook na 1998 koersvast. De oriëntatie van D'66 in de periode 1994-2010 is daarmee het meest Europees georiënteerd van de vier partijen te noemen. Desalniettemin is D'66 eveneens voorstander van een actieve en getransformeerde rol van de NAVO.

3.5.2 Nationale belangen

De VVD lijkt haar Atlantisch georiënteerde beleid te baseren op zowel stabiliserende als concurrerende belangen. De VVD ziet vanwege Amerikaanse deelname de NAVO als het meest geschikte internationale kader om het Nederlandse veiligheidsbeleid in vorm te geven. De (passieve) stabiliserende krachten van deze organisatie gaan enerzijds uit van de historisch stabiliserende (en zeer gewaardeerde) werking van de VS in de 20^e eeuw en anderzijds het feit dat de aanwezigheid van de VS een politiek-militaire leiderschapsrol van een van de Europese landen per definitie voorkomt, hoewel dit niet in de programma's vermeld wordt. De VVD is daarnaast ook voorstander van een actieve stabiliserende rol van de NAVO getuige de expliciet in de programma's opgenomen bereidheid tot deelname aan operaties in NAVO-verband en de roep om meer burden-sharing. Omdat de capaciteiten van elke coalitie zonder de VS vooralsnog kleiner zijn dan die van een coalitie waar de VS wel in deelnemen ziet de VVD versterking van structuren naast de NAVO als onnodig concurreren. Het beleid van de VVD ten aanzien van de EU lijkt mede daarom gebaseerd te zijn op in normerende en concurrerende termen geformuleerde belangen. De partij ziet de EU juist vanwege haar politiek-economische aard een normerende en daarmee passief stabiliserende invloed uitoefenen op de Europese (historisch beladen) verhoudingen. Desalniettemin ziet de VVD elke versterking van de capaciteiten van een Europese defensie structuur als onnodig vanwege de NAVO.

Het CDA formuleert haar tweesporenbeleid in zowel passieve als actieve stabiliserende termen. De partij ziet de stabiliserende werking van de NAVO 'in de mate van militaire integratie onder de bondgenoten en de betrokkenheid van de VS'. Het belang van verbeterde structurele Europese samenwerking

formuleert het CDA vooral in stabiliserende en normerende termen die voortbouwen op het algemene karakter en de insteek van het proces van Europese integratie, namelijk als 'instrument van vrede en verzoening, van bevordering van democratie en economische ontwikkeling en van toenemende vervlechting van de betrokken samenlevingen'.¹⁵⁹ Steun van het CDA voor de uitbreiding van de EU moet dan ook in dat licht gezien worden. Desalniettemin ziet het CDA ook voor de EU een actieve stabiliserende rol weggelegd, getuige het voornemen voor samenwerking van de EU lidstaten in VN missies en de voorgestelde hervormingen van de financiering van EU missies. Hoewel het CDA de versterking van de Europese structuur niet als concurrerend met de NAVO beschouwd geniet het bondgenootschap wel de voorkeur van de partij vanwege de Amerikaanse betrokkenheid..

D'66 formuleert het belang van de NAVO in actieve en passieve stabiliserende en humanitaire termen. Door vanaf 1994 voor zowel de uitbreiding van de organisatie als voor het uitvoeren van operaties buiten het verdragsgebied te kiezen ziet de partij het bondgenootschap als instrumenteel voor het realiseren van veiligheid zowel binnen als buiten het verdragsgebied. Het beleid ten aanzien van de EU wordt geformuleerd in actieve en passieve stabiliserende en concurrerende termen. De partij ziet de totstandkoming van een volledig autonoom en operationeel veiligheidsbeleid van de EU als een logisch gevolg van het Verdrag van Maastricht en daarmee als een noodzakelijke versterking van zowel de stabiliserende als normerende werking van de EU. Tegelijkertijd ziet de partij het EU kader als een mogelijkheid om het gemeenschappelijke vermogen en de capaciteiten te vergroten. Deze bundeling wordt echter niet als concurrerend met de NAVO gezien maar juist als een versterking die de Europese staten de mogelijkheid zonder de VS op te treden. Tekenend voor de partij is dan ook de in 1994 opgenomen stelling dat er voor 'geen tegenstelling bestaat tussen een Europese en Atlantische oriëntatie'.

Het beleid van de PvdA is vertoont sterke overeenkomsten met D'66. De partij formuleert het belang van de NAVO in stabiliserende en concurrerende termen door te wijzen op het belang van de rol van de VS en de slinkende defensiebegrotingen in Europa. De PvdA formuleert het belang van Europese

---

¹⁵⁹ CDA, "*Wat echt telt – CDA verkiezingsprogramma 1994-1998*", (1994), blz. 98.

samenwerking echter vooral in normerende en concurrerende en minder in stabiliserende termen. De partij ziet nog teveel 'ontsnappingsroutes' voor de lidstaten en vooral in de programma's van de jaren negentig wordt dan ook gepleit voor een verbetering van de verdragsmatige basis en in de operationele samenwerking.

3.5.3 Programmatische continuïteit, verandering of polarisatie

De VVD programma's geven over de gehele periode duidelijk blijk van een sterke Atlantische oriëntatie. Deze lijn wordt in geen van de programma's losgelaten en wordt in 2002 zelfs nog iets nadrukkelijker ingezet door expliciet de Europese samenwerking als dienstbaar aan de NAVO te stellen. Ook in 2010, wanneer er voor het eerst om een verbeterde samenwerking tussen de EU en de VS in de NAVO en de VN wordt gepleit, is geen werkelijke beleidsverandering waar te nemen. De afwezigheid van het streven samenwerking in EU kader te verbeteren is tekenend voor de continuïteit in het beleid van de VVD

De CDA programma's laten in zowel het beleid ten aanzien van de NAVO als de EU eveneens een grote mate van continuïteit zien. De Atlantische oriëntatie komt in vrijwel alle programma's duidelijk naar voren, net als het streven naar verbeterde Europese samenwerking op veiligheidsgebied. Het is in de programma's duidelijk merkbaar dat de NAVO de voorkeur blijft krijgen van het CDA, maar het betoog voor de samenwerking in EU kader wint in de programma's desalniettemin aan kracht.

De PvdA blijft in de jaren negentig vasthouden aan haar Europees georiënteerde tweesporenbeleid, hoewel de Europese oriëntatie het meest nadrukkelijk is vast te stellen in het programma van 1994. Deze oriëntatie neemt echter na 1998 sterk af, hoewel de uitbreiding van zowel de EU als de NAVO ook in de programma's tot 2002 een zwaar punt is voor de PvdA. In het programma van 2006 is de toon ten aanzien van de NAVO en de VS echter minder positief - 'door de oorlog in Irak is de samenwerking tussen Europa en de VS onder druk komen te staan. We moeten samen de strategie bepalen: dus niet Europese soldaten voor Amerikaanse plannen' - maar geeft geen aanleiding tot

fundamentele beleidswijzigingen in 2010.¹⁶⁰

D'66 blijft consistent de totstandkoming van een volledig operationele veiligheidsstructuur nastreven in het kader van de EU, inclusief op termijn meerderheidsbesluitvorming. Dit voornemen kwam evenwel het sterkst naar voren in de jaren negentig maar werd daarna geenszins losgelaten. Het beleid ten aanzien van de uitbreiding van de NAVO als het opnemen van taken buiten het verdragsgebied wordt eveneens gekenmerkt door een hoge mate van continuïteit en originaliteit.

Hoewel de oriëntatie in de programma's sterke accentverschillen tussen de partijen laat zien geven de programma's van individuele partijen evenwel blijk van een grote mate van continuïteit. Daarnaast is het duidelijk dat de aandacht van de partijen voor het regionale veiligheidsbeleid in de programma's in de jaren negentig aanzienlijk groter was dan in de 21^e eeuw. Dit heeft waarschijnlijk te maken met de nog niet uitgekristalliseerde internationale veiligheidssituatie in de periode tot 1999 waardoor het regionale beleid in deze periode zowel relevant als actueel was. De totstandkoming van de EU en het GBVB was voor D'66, de PvdA en in mindere mate het CDA een reden om zich in het regionale beleid Europees te profileren. Omdat de VVD onverkort vasthield aan haar Atlantische oriëntatie werd een electorale keuze – overwegend Atlantisch of Europees - mogelijk. De geleidelijke (maar gedeeltelijke) consolidatie van het GBVB, de uitbreiding van zowel de NAVO als de EU en de verschuiving van het zwaartepunt van de veiligheidspolitiek van binnen naar buiten het NAVO-gebied leek de profilerings- en wervingsfunctie na 2002 echter te doen afnemen. Hoewel er bij de PvdA en D'66 enige (accent) verschuivingen zijn op te merken is er desalniettemin een grote mate van continuïteit in het beleid van de partijen waar te nemen. Van een beleidsmatige verschuiving van de programma's in Europese richting of een polarisatie van de standpunten na 1998 is zodoende geen sprake.

---

¹⁶⁰ PvdA, "*Iedereen telt mee - PvdA verkiezingsprogramma 2010-2014*", (2010), blz. 53.

Conclusie

4.1 Samenvattend

Om de centrale vraagstelling van dit onderzoek - *'Hoe hebben de visies van het CDA, D'66, de PvdA en de VVD op de internationale veiligheidspolitiek zich na de Koude Oorlog ontwikkeld?'* - te beantwoorden zijn in de voorgaande hoofdstukken de voornemens in de verkiezingsprogramma's van deze partijen van de laatste twintig jaar ten aanzien van de VN, de NAVO en de EU inhoudelijk vergeleken. In het eerste hoofdstuk zijn de grenzen van wetenschappelijk onderzoek naar verkiezingsprogramma's, en in het bijzonder waar het gaat om de veiligheidspolitiek, aangegeven. De doelstelling - het in kaart brengen van de ontwikkeling van de veiligheidspolitiek van deze partijen na de Koude Oorlog - kwam enerzijds voort uit de bestaande lacune in het historisch en politicologisch onderzoek en anderzijds uit de observaties van verschillende auteurs dat de consensus van de Koude Oorlog onder de regeringspartijen was afgebrokkeld of zelfs al was verdwenen.¹⁶¹ Een 'scheiding van voorkeuren' inzake de veiligheidspolitiek zou door 'het gehele politieke spectrum' lopen.¹⁶²

Aan het begin van dit onderzoek werd deze consensus beschreven als een sterke Atlantische oriëntatie van het veiligheidsbeleid, een krachtige bevordering van de internationale rechtsorde en de politieke en economische integratie van (West-) Europa.¹⁶³ De politieke en staatkundige veranderingen in Europa na de Val van de Muur zijn gepaard gegaan met fundamentele wijzigingen in de veiligheidssituatie die de randvoorwaarden van de Nederlandse veiligheidspolitiek wezenlijk veranderd hebben. Tegelijkertijd is volgens verschillende auteurs door een toenemende polarisatie van de binnenlandse politieke verhoudingen en standpunten deze consensus onder

---

¹⁶¹ Colijn, K. & Homan, K., **'Verkennen, verkiezen en heroverwegen'**, (Clingendael, Mei 2010), blz. 20; Voerman, G., 'Nederlandse politieke partijen en de Europese Integratie', in: ***Nederlanders en Europa. Het referendum over Europese grondwet***, Aarts, H. en Kolk, H. van der, red., (Utrecht, 2005), blz. 44-63, zie blz. 1, 27; Rood J. & Grevelink, M., ***Buitenlands beleid in de verkiezingen: een analyse***, (Clingendael, Juni 2010), blz. 1-2, 7; Colijn, K. & Homan, K., **'Verkennen, Verkiezen, Heroverwegen'**, (Clingendael, Mei 2010), blz. 20.

¹⁶² Colijn, K. & Homan, K., **'Verkennen, Verkiezen, Heroverwegen'**, (Clingendael, Mei 2010), blz. 4, 22

¹⁶³ Hellema

druk komen te staan.¹⁶⁴ Op basis van deze observaties zijn aan het begin van dit onderzoek een drietal hypothesen geformuleerd:

1. *Na de Koude Oorlog is er in de standpunten van het CDA, D'66, de PvdA en de VVD een scheiding van voorkeuren waar te nemen ten aanzien van de VN, de NAVO en de WEU/EU.*
2. *De standpunten van de partijen ten aanzien van de te voeren Nederlandse veiligheidspolitiek zijn sinds de verkiezingen van 1998 in toenemende mate gepolariseerd geraakt.*
3. *Op het gebied van de veiligheidspolitiek is er bij de VVD meer dan de andere sprake van een Atlantische oriëntatie en bij het CDA en met name D'66 van een Europese oriëntatie. De PvdA is van de vier partijen het meest mondiaal ingesteld.*

De tweede doelstelling van dit onderzoek was het 'waarom' achter het beleid van de politieke partijen bloot te leggen door te bepalen op welke soorten nationaal belang de partijen hun voornemens baseren. Hierbij is op basis van het door Rozemond gemaakte onderscheid in vier soorten nationaal belang – concurrerend, stabiliserend, normerend en humanitair - een continuüm geconstrueerd waarbij zowel de in de programma's benoemde belangen worden geduid, als de mate waarin deze belangen werden benadrukt.

4.2 Nationale belangen

Op basis van de door de partijen aangevoerde belangen ten aanzien van de VN, de NAVO en de EU kan het volgende geconcludeerd worden. Ten aanzien van de VN en de Veiligheidsraad worden door alle partijen in de eerste plaats normerende belangen aangevoerd die betrekking hebben op de noodzaak en wenselijkheid van een volkenrechtelijk mandaat van de Veiligheidsraad. De noodzaak van dit mandaat komt het sterkst naar voren in de programma's van de PvdA en het CDA. D'66 benadrukt de noodzaak hiervan alleen expliciet en de VVD geeft slechts aan een mandaat wenselijk te vinden.

---

¹⁶⁴ Rood J. & Grevelink, M., "*Buitenlands beleid in de verkiezingen: een analyse*", (Clingendaal, Juni 2010), blz. 1-2, 7

Daarnaast komen in de programma's van D'66 en de PvdA ook duidelijk actieve stabiliserende en humanitaire belangen naar voren. D'66 en de PvdA zien vooral in het kader van de VN mogelijkheden om de Nederlandse krijgsmacht om humanitaire en stabiliserende redenen in te zetten, ook in NAVO of EU kader. Het CDA geeft ook aan de militaire capaciteiten van de VN te willen verbeteren.

De programmatische voornemens van de vier partijen ten aanzien van de VN en de VR worden dus overwegend in normerende en humanitaire termen geformuleerd.

Ten aanzien van het regionale veiligheidsbeleid zien we dat de partijen zonder uitzondering de stabiliserende werking van zowel de NAVO als de EU benoemen. Hierbij moet evenwel gezegd worden dat het beleid in de programma's van D'66 ten aanzien van zowel de NAVO als de EU het meest activistisch is te noemen. De partij benoemt als enige expliciet het voornemen de NAVO te transformeren naar een expeditionair karakter en benadrukt daarnaast consistent het voornemen de NAVO onder mandaat van de VN te laten optreden. De partij streeft daarnaast expliciet naar de geleidelijke overgang van de Nederlandse veiligheidsinspanning naar het kader van de EU en motiveert dit op basis van actieve stabiliserende en humanitaire belangen.

Door de VVD en het CDA wordt het belang van de NAVO en de EU meer geformuleerd in passieve stabiliserende motieven, waarbij de nadruk wordt gelegd op de veiligheid en stabiliteit van het verdragsgebied en niet zozeer daarbuiten. De PvdA ziet het stabiliserende belang van de EU zowel tot uiting komen door de politiek-economische integratie als door een actieve versterking van een Europese veiligheidsinspanning. Voor het CDA en vooral de VVD geldt dat de stabiliserende werking van de EU vooral wordt gediend door politiek-economische integratie en niet zozeer door veiligheidspolitieke samenwerking. De stabiliserende werking dient volgens deze partijen dus zoveel mogelijk passief te worden ingevuld. Hierbij wordt de EU structuur door de VVD als concurrerend met de NAVO gezien.

4.3 Hypotheses

Op basis van de inhoudelijke vergelijkende analyse kunnen de eerste en de

tweede hypothese verworpen worden. De veiligheidspolitieke voornemens van de partijen na de Koude Oorlog kunnen enerzijds gekarakteriseerd worden als een voortzetting van de beschreven consensus van de Koude Oorlog. Anderzijds blijken de voornemens niet te polariseren in de programma's na 1998. Ten aanzien van de VN en de NAVO is er, zowel in de jaren negentig als daarna, in het geheel geen scheiding van voorkeuren waar te nemen. Ten aanzien van de EU is deze scheiding wel waar te nemen, maar is vooral te signaleren tussen D'66 en de VVD. Deze scheiding is echter al duidelijk te herkennen in de jaren negentig en is zodoende niet het resultaat van de na 1998 ingezette polarisatie van het Nederlandse politieke landschap.

De derde hypothese kan evenwel deels aangenomen worden. De programma's van de VVD zijn duidelijk het meest Atlantisch georiënteerd van de vier partijen en die van D'66 het meest Europees georiënteerd. Zowel het CDA als de PvdA voeren een tweesporenbeleid, waarbij het CDA overwegend Atlantisch en de PvdA overwegend Europees georiënteerd is.

Ten aanzien van de VN en de Veiligheidsraad zijn zowel het CDA, D'66 en de PvdA voorstander van hervorming van de samenstelling en besluitvorming van de Veiligheidsraad en versterking van de militaire capaciteiten van de VN. Bovendien geven alle partijen de noodzaak en wenselijkheid aan van een mandaat van de Veiligheidsraad voor internationale crisisbeheersingsoperaties. Desalniettemin kan er geconstateerd worden dat de mondiale kaders de meeste concrete aandacht krijgen in de programma's van D'66 en de PvdA. De VVD is van de vier partijen het minst geëngageerd met het mondiale veiligheidsbeleid. Geen van de partijen legt echter de nadruk bij de VN voor de internationale vormgeving van het veiligheidsbeleid.

4.4 Tot slot

Het is opmerkelijk dat geen van de in dit onderzoek meegenomen partijen op enigerlei wijze uitspraken heeft gedaan die afstand nemen van de gevestigde kaders. Daarnaast is geen van de partijen voornemens de Nederlandse veiligheidspolitiek meer unilateraal of buiten deze structuren vorm te geven. Integendeel, alle partijen zijn in meer of mindere mate voorstander van de versterking van deze structuren en verbetering van de samenwerking tussen

deze organisaties. Hoewel de aandacht van de partijen voor het mondiale en regionale veiligheidsbeleid het grootst was in de jaren negentig en afnam in de 21^e eeuw, bracht dit geen fundamentele beleidsveranderingen met zich mee. De afgenomen aandacht heeft waarschijnlijk te maken met de nog niet uitgekristalliseerde internationale veiligheidssituatie in de periode tot 1999, waardoor het regionale beleid in deze periode zowel relevant als actueel was.

In de tweede plaats is er ook een continuatie van de fundamentele overeenstemming over de oriëntatie van de veiligheidspolitiek in de programma's waar te nemen. Alle partijen geven, zowel expliciet als impliciet, aan de veiligheidsinspanning in de NAVO vorm te willen geven en benoemden hierbij zonder uitzondering het belang van de band met de VS. Hoewel de partijen vooral over de invulling van een gemeenschappelijke Europese veiligheidsinspanning van mening verschillen, is er enerzijds overeenstemming dat een gemeenschappelijk beleid zowel wenselijk als noodzakelijk is en anderzijds dat dit niet ten koste van de NAVO mag gaan. Het belang en de noodzaak van de NAVO voor de veiligheid en stabiliteit binnen en buiten het verdragsgebied en de instrumentele functie van het proces van Europese integratie wordt door alle partijen erkend en gesteund. Toetreding van nieuwe staten tot de NAVO en de opname van operationele taken buiten het verdragsgebied kon dan ook steeds op expliciete of impliciete steun in de programma's rekenen. Voor de uitbreiding van de EU was dit eveneens het geval.

Desalniettemin verschillen de partijen vooral over de invulling van een gemeenschappelijke Europese veiligheidsinspanning. D'66 is de meest uitgesproken voorstander van de overgang van de Nederlandse veiligheidsinspanning naar een Europees kader, waarbij op termijn sprake moet zijn van meerderheidsbesluitvorming. De VVD is sterk Atlantische georiënteerd en meent de Nederlandse veiligheidsinspanning zuiver in het kader van de NAVO dient te worden vormgegeven. Over de versterking van een Europese structuur doet de VVD geen expliciete uitspraken, maar deze dient volgens de partij evenwel dienstbaar aan de NAVO te zijn en geen NAVO middelen te doubleren. D'66 daarentegen koppelt haar voornemen echter niet aan een afscheid van de NAVO. Integendeel, de partij ziet deze Europese samenwerking juist als een versterking van de trans-Atlantische samenwerking.

Het CDA beschrijft de NAVO in de programma's als het hoofdinstrument en het hart van het veiligheidsbeleid, maar streeft tegelijkertijd naar de versterking van een Europees buitenlandsbeleid. Het CDA benoemt echter niet het voornemen om meerderheidsbesluitvorming in een Europees veiligheidsbeleid te incorporeren. De PvdA neemt vooral in de jaren negentig het streven naar de versterking van een gemeenschappelijk Europees beleid nadrukkelijk op in haar programma's, hoewel de partij nergens expliciet afstand doet van de NAVO. In de programma's van de 21^e eeuw brengt de PvdA dit Europese accent echter in mindere mate naar voren, maar blijft evenwel expliciet voorstander van een versterking van een Europese structuur naast de NAVO.

Wanneer we de in de voorgaande hoofdstukken aangedragen materie beschouwen kan tenminste geconcludeerd worden dat er op de strategische punten van de veiligheidspolitiek – de keuze voor de multilaterale kaders - in de laatste twintig jaar sprake is van fundamentele overeenstemming onder de partijen ten aanzien van de veiligheidspolitieke oriëntatie. De drastische wijzigingen na 1989 hebben geen van de partijen aanleiding gegeven zich af te zetten tegen de bestaande kaders. Daarnaast kan geconcludeerd worden dat deze overeenstemming een voortzetting is van de politiek van de Koude Oorlog, die ook na 1998 niet onder druk is komen. De programmatische verschillen inzake de invulling van een Europese gemeenschappelijke veiligheidsinspanning doen hier niets aan af.

Primaire Bronnen:

De Nederlandse Grondwet

Verdrag op de Europese Unie

Verdrag van Washington

De Nederlandse Defensie Doctrine

Charter of the United Nations

CDA verkiezingsprogramma's 1994-2010.

1994-1998, "Wat echt telt".

1998-2002, "Samenleven doe je niet alleen".

2002-2006, "Betrokken samenleving, betrouwbare overheid".

2006-2010, "Vertrouwen in Nederland. Vertrouwen in elkaar".

2010-2015, "Slagvaardig en samen".

D'66 verkiezingsprogramma's 21994-2010.

1994-1998, "Ruimte voor de toekomst".

1998-2002, "Bewogen in beweging".

2002-2006, "Toekomst in eigen hand".

2003-2007, verkiezingspamflet: "Juist nu".

2006-2010, "Het gaat om mensen".

2010-2015, "We willen het anders".

PvdA verkiezingsprogramma's 1994-2010.

1994-1998, "Wat mensen bindt".

1998-2002, "Een wereld te winnen".

2002-2006, "Idealen en ambities".

2006-2010, "Het Nederland van morgen".

2010-2015, "Iedereen telt mee. De kracht van Nederland".

VVD verkiezingsprogramma's 1994-2010.

1994-1998, "Nederland moet weer aan de slag".

1998-2002, "Investeren in uw toekomst".

2002-2006, "Ruimte, respect en vooruitgang".

2003-2007, verkiezingspamflet: "De VVD maakt werk van Nederland"

2006-2010, "Voor een samenleving met ambitie".

2010-2014, "Orde op zaken".

Bron: Documentatie Centrum voor Politieke Partijen, Rijksuniversiteit

Groningen;

<http://www.rug.nl/dnpp/verkiezingen/2ekamer/program/index?lang=en>

Secundaire literatuur:

Aarts, H. & Kolk, H. van der., "Nederlanders en Europa. Het referendum over Europese grondwet", (Utrecht, 2005).

Elzinga, D. J., "De politieke partij en het constitutionele recht", (Nijmegen, 1982).

Everts, P.P., "De Nederlanders en de wereld: Publieke opinies na de Koude Oorlog", (Assen, 2008).

Diamond, L. & Gunther, R. , "Political Parties and Democracy", (London, 2001).

Hellema, D.A., "Nederland in de wereld: Buitenlandse politiek van Nederland", (Houten, 2010).

Hellema, D.A., "De buitenlandse politiek van Nederland. De Nederlandse rol in de wereldpolitiek", (Utrecht, 2006).

Haas, M. de & Berkum, J.W. van, "Geeft acht: visie op Europees veiligheidsbeleid in een onzekere wereld", (Gouda, 2007).

Howorth, J., "Security and defense policy in the European Union", (Basingstoke, 2007).

Kaukeleire, S. & MacNaughtan, J., "The foreign policy of the European Union", (Basingstoke, 2008).

Klep, C.P.M., van Gils, R., "Van Korea tot Kabul: de Nederlandse militaire deelname aan vredesoperaties sinds 1945", (Den Haag, 2005).

Koole, R.A.. "Het belang van politieke partijen", (Groningen, 1984).

Lucardie, A.P.M., "Nederland Stroomland: een Geschiedenis van politieke stromingen", (Assen, 2003).

Mallinson, W.T., "From Neutrality to commitment: Dutch foreign policy, NATO and European integration", (London, 2010).

Rozemond, S., "Ambitie en armslag van Nederland", (Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen 'Clingendael', 1998).

Wielenga, F., "Van vijand tot bondgenoot, Nederland en Duitsland na 1945", (Amsterdam, 1999).

WRR – Rapporten aan de Regering en webpublicaties

NR. 48., "Stabiliteit en veiligheid in Europa : het veranderende krachtenveld voor het buitenlands beleid", (WRR, 1995).

NR. 85., “Aan het buitenland gehecht: over verankering en strategie van Nederlands buitenlandbeleid”, (WRR, 2010).

Klem, M.H., “Het Nederlandse veiligheidsbeleid in een veranderende wereld (Webpublicatie NR. 42. WRR, 2010).

Klem, M.H. & H., Kester, J., “Het buitenlandse beleid van middelgrote mogendheden”, (Webpublicatie NR. 58. WRR, 2011).

Adviesraad Internationale Vraagstukken

Adviesraad Internationale Vraagstukken, “Universaliteit van de Rechten van de Mens en Culturele Verscheidenheid”, No. 4, (Den Haag, juni 1998).

Adviesraad Internationale Vraagstukken, “De ontwikkelingen in de internationale veiligheidssituatie in de jaren negentig - Van onveilige zekerheid naar onzekere veiligheid”, No. 10, (Den Haag, september 1999).

Adviesraad Internationale Vraagstukken, “Nederland en crisisbeheersing. Drie actuele aspecten”, No. 34, (Den Haag, maart 1994).

Adviesraad Internationale Vraagstukken, “Inzet van de krijgsmacht. Wisselwerking tussen nationale en internationale besluitvorming”, No. 56, (Den Haag, mei 2007).

Raad voor het Openbaar Bestuur

Raad voor het Openbaar Bestuur, Adviesrapport “Democratie vereist partijdigheid – politieke partijen en formaties in beweging”, (Den Haag, april 2009)

Artikelen

Voerman, G., “Nederlandse politieke partijen en de Europese Integratie”, in: Nederlanders en Europa. Het referendum over Europese grondwet, Aarts, H. en Kolk, H. van der, red., (Utrecht, 2005), p.44-63.

Rood J. & Grevelink, M., “*Buitenlands beleid in de verkiezingen: een analyse*”, (Online Publication Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen ‘Clingendael’, 2 juni 2010).

Besselink, L.F.M., “Van constitutionele beslissingsmacht tot vermeende zeggenschap: parlementaire betrokkenheid bij de deelname van de Nederlandse krijgsmacht aan internationale militaire operaties”, (Instituut voor staats en bestuursrecht Universiteit Utrecht, 2009).

Homan, K., “Verkiezingen en Defensie: Veiligheid met de hand op de knip”, mei 2010.

Colijn, K. & Homan, K., “Verkennen verkiezen heroverwegen”, (Nederlands Instituut

voor Internationale Betrekkingen 'Clingendael', mei 2010).

De Haas, M., "Van defensiedoctrine naar nationale veiligheidsstrategie: Nederlands intern en extern veiligheidsbeleid in beweging", in: B. Bomert, Th. van den Hoogen & R.A. Wessel (Eds), *Jaarboek Vrede en Veiligheid 2005: Internationale veiligheidsvraagstukken en het Nederlands perspectief*, (Nijmegen, Centre for International Conflict Analysis and Management, 2006).

Afkortingen

AIV	Adviesraad Internationale Vraagstukken
CDA	Christen Democratisch Appel
D'66	Democraten '66
EDG	Europese Defensie Gemeenschap
EDI	Europese Defensie Identiteit
EGKS	Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal
EU	Europese Unie
EVDB	Europees veiligheids- en defensiebeleid
GBVB	Gemeenschappelijk buitenlands- en veiligheidsbeleid
GOS	Gemenebest van Onafhankelijke Staten
ISAF	International Security Assistance Force
KVP	Katholieke Volkspartij
LPF	Lijst Pim Fortuyn
NAR	Noord-Atlantische Raad
NAVO	Noord-Atlantische Verdragsorganisatie
OVSE/ CVSE	Organisatie voor veiligheid en samenwerking in Europa Conferentie voor veiligheid en Samenwerking in Europa
PvdA	Partij van de Arbeid
PVV	Partij Voor de Vrijheid
TK	Tweede Kamer
TON	Trots op Nederland
VK	Verenigd Koninkrijk
VN	Verenigde Naties
VR	Veiligheidsraad
VS	Verenigde Staten
VVD	Volkspartij voor vrijheid en democratie
WEU	West-Europese Unie